

Malvezzi

D

66



311666
EXERCITATIONES
SCHOLASTICÆ

In varias Partes Philosophiæ ,

Praesertimque in Aristotelis Metaphysicam ; sive
Series Disputationum Ontologicarum
naturali ordine dispositarum .

quibus præmissum est breve

Compendium Philosophiæ .

OPERA , & STUDIO

V. CL. EDMUNDI PURCHOTII

SENONENSIS ,

In consultissima Juris utriusque Facultate
Licentiati , Universitatis Parisiensis
antehac Rectoris , & emeriti
Philosophiæ Professoris .

TOMUS QUINTUS.



VENETIIS, M.DCC.XXIV.

Apud Joannem Manfrè .
Superiorum permissu , ac Privilegio .

LIBRARY OF SANTA CATHARINA
MILANO
1844

INDEX TITULORUM HUIUS VOLUMINIS.

Exercitationes scholasticae in varias Philosophiae partes, praesertimque in Aristotelis Metaphysicam: sive series disputationum Ontologicarum, naturali ordine dispositarum. pag. 8.

Præfatio.	ibid.
Compendium Philosophiae.	II
Præfatio.	ibid.
Proœmium. De Philosophia universæ.	ibid.
Compendium Logicæ.	13
Pars Prima Logicæ.	14
De perceptione seu idea.	ibid.
CAP. I. <i>Quid sit perceptio vel idea.</i>	ibid.
CAP. II. <i>De universalitate, particularitate, & singularitate idearum.</i>	15
CAP. III. <i>De claritate & distinctione idearum.</i>	18
CAP. IV. <i>De idearum signis.</i>	22
Pars Secunda Logicæ. De iudicio.	25
CAP. I. <i>Quid sit iudicium.</i>	ibid.
CAP. II. <i>De natura enuntiationis.</i>	26
CAP. III. <i>De proprietatibus enuntiationis.</i>	27
CAP. IV. <i>De variis enuntiationis, seu propositionis speciebus.</i>	30
Pars Tertia Logicæ. De ratiocinatione.	33
CAP. I. <i>De argumentatione generatim, & eius speciebus.</i>	ibid.
CAP. II. <i>De natura syllogismi.</i>	35

I N D E X.

CAP. III. <i>De divisione syllogismi.</i>	39
Pars Quarta Logica. <i>De methodo.</i>	40
CAP. I. <i>De methodo analytica.</i>	ibid.
CAP. II. <i>De methodo synthetica.</i>	41
Compendium Metaphysicæ.	ibid.
Pars Prima Metaphysicæ, sive Ontologia.	42
CAP. I. <i>De Ente & modo entis generatim.</i>	ibid.
CAP. II. <i>De attributis tum Enti, tum Entis modo communibus.</i>	43
CAP. III. <i>De attributis soli Enti aut substantiæ propriis.</i>	47
Pars Secunda Metaphysicæ, sive Pneumatologia.	50
CAP. I. <i>De Deo.</i>	53
CAP. II. <i>De Angelis.</i>	ibid.
CAP. III. <i>De mente humana.</i>	54
Compendium Physicæ. <i>De corpore generatim.</i>	57
CAP. I. <i>An & quid sit corpus physicum.</i>	ibid.
CAP. II. <i>De primariis & insensibilibus corporis naturalis principiis.</i>	58
CAP. III. <i>De principiis sensibilibus & secundariis corporum sensibilem.</i>	64
CAP. IV. <i>De primariis corporum naturalium affectionibus.</i>	69
CAP. V. <i>De tempore & loco.</i>	73
CAP. VI. <i>De secundariis & compositis corporum affectionibus seu qualitatibus.</i>	76
Pars Secunda Physicæ. <i>De corporibus vitæ expertibus.</i>	80
CAP. I. <i>De Calis.</i>	81
CAP. II. <i>De Meteoris.</i>	83
CAP. III. <i>De Fossilibus.</i>	84
Pars Tertia Physicæ. <i>De corporibus viventibus.</i>	86
CAP. I. <i>De plantis.</i>	ibid.
CAP.	

I N D E X.

CAP. II. <i>De brutis animantibus.</i>	88
CAP. III. <i>De corpore humano.</i>	92
Compendium Ethicæ.	95
Pars Prima Ethicæ. <i>De summo hominis bono, sive de actu humanorum fine.</i>	96
CAP. I. <i>De bono generatim.</i>	97
CAP. II. <i>De fine.</i>	98
CAP. III. <i>De beatitudine.</i>	99
Pars Secunda Ethicæ. <i>De actibus humanis, eorumque regulis.</i>	100
CAP. I. <i>Quid sit actus humanus, & quotuplex.</i>	ibid.
CAP. II. <i>An omnis actus humanus sit voluntarius.</i>	102
CAP. III. <i>An omnis actus humanus sit liber.</i>	ibid.
CAP. IV. <i>Quæ sint regulæ bonitatis ac malitiæ actuum humanorum.</i>	104
CAP. V. <i>Utrum affectus animi legibus Ethicæ subsiciantur, & quis eorum sit usus.</i>	106
Pars Tertia Ethicæ. <i>De virtutibus & vitiis.</i>	107.
CAP. I. <i>Quid sit virtus, quid vitium.</i>	ibid.
CAP. II. <i>De virtutibus & vitiis sigillatim.</i>	109
Pars Quarta Ethicæ. <i>De variis vitæ officiis.</i>	110
CAP. I. <i>De hominis tum erga Deum, tum erga seipsum officiis.</i>	111
CAP. II. <i>De hominis officiis erga familiam.</i>	112
CAP. III. <i>De variis hominum officiis erga Rempublicam.</i>	113
EXERCIT. SCHOLASTICÆ	
In varias Partes Philosophiæ, præsertimque in Aristotelis Metaphysicam, sive Series Disputationum Ontologicarum naturali ordine dispositarum. Præfatio.	114
DISPUT. I. & Proæmialis. <i>De Philosophia</i>	uni-

I N D E X.

CAP. III. De divisione syllogismi .	39
Pars Quarta Logicae . De methodo .	40
CAP. I. De methodo analytica .	ibid.
CAP. II. De methodo synthetica .	41
Compendium Metaphysicae .	ibid.
Pars Prima Metaphysicae , sive Ontologia .	42
CAP. I. De Ente & modo entis generatim .	ibid.
CAP. II. De attributis tum Enti , tum Entis modo communibus .	43
CAP. III. De attributis soli Enti aut substantiae propriis .	47
Pars Secunda Metaphysicae , sive Pneumatologia .	50
CAP. I. De Deo .	51
CAP. II. De Angelis .	ibid.
CAP. III. De mente humana .	54
Compendium Physicae . De corpore generatim .	57
CAP. I. An & quid sit corpus physicum .	ibid.
CAP. II. De primariis & insensibilibus corporis naturalis principiis .	58
CAP. III. De principiis sensibilibus & secundariis corporum sensibilibus .	64
CAP. IV. De primariis corporum naturalium affectionibus .	69
CAP. V. De tempore & loco .	73
CAP. VI. De secundariis & compositis corporum affectionibus seu qualitatibus .	76
Pars Secunda Physicae . De corporibus vitae expertibus .	80
CAP. I. De Caelis .	81
CAP. II. De Meteoris .	83
CAP. III. De Fossilibus .	85
Pars Tertia Physicae . De corporibus viventibus .	86
CAP. I. De plantis .	ibid.
CAP.	

I N D E X.

CAP. II. De brutis animantibus .	88
CAP. III. De corpore humano .	92
Compendium Ethicae .	95
Pars Prima Ethicae . De summo hominis bono , sive de actu humanorum fine .	96
CAP. I. De bono generatim .	97
CAP. II. De fine .	98
CAP. III. De beatitudine .	99
Pars Secunda Ethicae . De actibus humanis , eorumque regulis .	100
CAP. I. Quid sit actus humanus , & quotuplex .	ibid.
CAP. II. An omnis actus humanus sit voluntarius .	102
CAP. III. An omnis actus humanus sit liber .	ibid.
CAP. IV. Quae sint regulae bonitatis ac malitiae actuum humanorum .	104
CAP. V. Utrum affectus animi legibus Ethicae subjiciantur , & quis eorum sit usus .	106
Pars Tertia Ethicae . De virtutibus & vitiis .	107.
CAP. I. Quid sit virtus , quid vitium .	ibid.
CAP. II. De virtutibus & vitiis sigillatim .	109
Pars Quarta Ethicae . De variis vitae officiis .	110
CAP. I. De hominis tum erga Deum , tum erga seipsum officiis .	111
CAP. II. De hominis officiis erga familiam .	112
CAP. III. De variis hominum officiis erga Rempublicam .	113
EXERCIT. SCHOLASTICAE	
In varias Partes Philosophiae , praesertimque in Aristotelis Metaphysicam , sive Series Disputationum Ontologicarum naturali ordine dispositarum . Praefatio .	115
DISPUT. I. & Prooemialis . De Philosophia	
A 3	uni-

I N D E X.

universe.	116
QUÆST. I. Utrum extet apud nos Philosophia.	ibid.
QUÆST. II. Utrum scientia, fides, & opinio simul consistere possint in eadem mente de eadem re.	134
QUÆST. III. De causa effectrice scientiæ aut Philosophiæ.	140
QUÆST. IV. De causa materiali Philosophiæ, seu de singularum Philosophiæ partium objectis.	145
QUÆST. V. De unitate & distinctione generica, specifica, numerica, & aliis adiunctis scientiarum.	150
QUÆST. VI. Utrum scientiæ speculative sententia nobiliores practicas, aut vicissim.	158
DISPUT. II. De Ente generatim.	181
QUÆST. I. Utrum ens sit univocum respectu entis realis, & entis rationis.	182
QUÆST. II. Utrum ens sit univocum respectu substantiæ & accidentis.	184
QUÆST. III. Utrum ens sit univocum respectu ætæ Dei, & substantiæ create.	189
DISPUT. III. De principiis entis.	201
QUÆST. I. De actu & potentia.	ibid.
QUÆST. II. De essentia & existentia.	206
QUÆST. III. De natura & singularitate.	212
QUÆST. IV. An & quomodo gradus metaphysici inter se distinguantur in eodem individuo.	215
QUÆST. V. Utrum existat universale sive a parte rei, sive a parte mentis.	225
QUÆST. VI. Quot sint universalia.	241
QUÆST. VII. Utrum hoc nomen universale sit genus respectu quinque universalium, nempe generis, speciei, &c.	244
QUÆST. VIII. Utrum universale in actu prædi-	

I N D E X.

predicatione excidat sua universalis ratione.	245
QUÆST. IX. De genere, & differentia.	248.
QUÆST. X. De substantia & subsistentia.	254
DISPUT. IV. De causa entis.	261
SECTIO I. De causa finali.	ibid.
QUÆST. I. Utrum finis sit vera causa, & quomodo effectricem moveat.	262
QUÆST. II. Utrum omnia propter finem operentur, & quomodo.	263
QUÆST. III. Utrum plures fines simpliciter ultimos sibi proponere quis possit.	268
SECTIO II. De causa effectrice.	269
QUÆST. I. Utrum Deus, qui est prima causa effectrix, mundum creare poterit ab æterno.	ibid.
QUÆST. II. Utrum causa effectrix corporea agere possit in distans.	276
QUÆST. III. Utrum actio sit entitas ab agente, seu causa effectrice distincta.	278
SECTIO III. De causis materiali & formali.	280.
QUÆST. I. Utrum materia prima propriam habeat existentiam.	ibid.
QUÆST. II. Utrum materia prima & forma dici possint principium generationis, tum compositionis corporis naturalis.	283
QUÆST. III. Utrum materia formas omnes appetat, & inter materiam ac formam substantialem intercedat unio modalis, tanquam entitas ab utraque distincta.	287
QUÆST. IV. Utrum materia secunda seu elementum sensibile sit actu in mixto.	290
QUÆST. V. Utrum in corruptione mixti detur resolutio usque ad materiam primam.	293
DISPUT. V. De entis proprietatibus.	297

INDEX.

SECTIO I. De proprietatibus entis absolute.	291
QUÆST. I. De unitate, veritate, & bonitate generatim.	ibid.
QUÆST. II. Utrum bonum & finis convertantur.	300
QUÆST. III. Utrum solum bonum amari possit, nunquam malum.	302
QUÆST. IV. Utrum bonum morale, seu virtus sit a natura.	304
QUÆST. V. Utrum virtutes morales sint in medio.	306
QUÆST. VI. De subiecto virtutis moralis.	311
QUÆST. VII. Utrum virtus sit habitus essentialiter bonus.	311
QUÆST. VIII. Utrum virtutes morales sint omnes inter se connexæ.	311
SECTIO II. De proprietatibus relativis entis.	322
QUÆST. I. De relatione.	ibid.
QUÆST. II. De oppositione.	334
QUÆST. III. De duratione, ordine, & ceteris proprietatibus, seu attributis relativis entis.	331
Theses Philosophicæ.	339

EXERCITATIONES SCHOLASTICÆ

In varias Philosophiæ partes, præsertimque in Aristotelis Metaphysicam: five Series Disputationum Ontologicarum naturali ordine dispositarum.

P R Æ F A T I O.



Unt qui querunt, quod in Institutionibus nostris Philosophicis magnum prætermiserimus numerum Questionum, quas ad acuendum ingenium exercendo, &que Juvenes accommodatissimas iudicant. Quorum enim, inquit, a communi receptaque in Scholis consuetudine recedere? Nonne satius erat solita docere methodo, quam singularem in tradenda Philosophia viam & rationem afficere? Hic usus in Scholis obtinet a tribus quatuorve seculis, ut Philosophiæ Professores singulis Philosophia partibus disputationes non paucas inferant, a quibus nemo hætenus abstinuit, quin animi novarum rerum cupidi fuerit insinulatus. Alii e contrario disputationes illas non tantum inutiles, sed etiam magna ex parte futes & inanes, proindeque a vera solidaque Philosophia procul amovendas existimant. Enimvero quid ad Logicæ seu cogitandi scientiæ assentionem prodest, magnis animorum contentionibus excutere, utrum natura sint universales in essendo, ut loquuntur, & prædicando a parte rei, vel a parte mentis? Quæ quæstio cum pluribus aliis similibus a veteribus Sophistis, otiosis hominibus, excogitata est, ut inquit Porphyrius in Præfatione Ilagoges ad Categorias Aristotelis. Quid ad Ethicam seu morum scientiam confert expendere, utrum bellus agant propter finem formaliter; vel utrum finis moveat secundum esse intentionale, an secundum esse reale? Quid ad Physicam, utrum materia formas omnes appetat, ut turpis fati-na mares? Idem sentiunt de innumeris aliis, quas peperit Ars Sophistica, subtilioribus Arabum argutis adjuncta, quibus depravari dicuntur animi Adolescentium, & studia in ipso limine præfocari. Neque hodie primum viri sapientes & cordati adversus infelices illos nimiumque luxuriantes Sophisticæ, Arabicæque subtilitatis furculos investiti sunt. Sed

A s quic-

quicquid illi contenderint, prava consuetudo, quam nimium altas radices egerat, contra meliorem a veteris Philosophiae Principibus, Platone, Aristotele, ac ceteris usurpatam monstratamque philosophandi viam semper praevaluit. Id intelligi potest ex artic. 41. Statutorum Facultatis Artium Universitatis studii Parisiensis anni 1598., ejus haec sunt verba: *Aristotelis disputationes adversus veteres Physicos, in quibus ingenii summa subtilitas elucet, accurate examinentur, rejectis inanibus quaestionibus, quas olim barbari invexerant; & ab humaniore polioraque seculo explosas, asperi durique homines non ita pridem resericare & redintegrare sunt conati.*

Has querelas utrimque & a multis & saepe repetitas audivimus. Quamobrem omnibus & singulis satisfacturos esse nos minime speravimus. Sed cum sumus omnibus & singulis debitores, mediam inter extremas opiniones viam tenere nobis induximus in auium.

Disputationes igitur Scholasticas circa *Ens* generatim, quas ideo *Ontologicas* nominavimus, quantum potuimus, accurate tractavimus, ut qui illas amant, nostram hac etiam in parte diligentiam non requirerent. Verum ex singulis Philosophiae partibus, quibus citra rationem, & saepe contra ordinem intermiserentur, illas sejunximus, ac in corpus ordinatum digestimus; ut qui Philosophiae studium iis abrumpi, doctrinaeque methodum interturbare arbitrantur, in hujusmodi offendicula non incurrerent, sed liberum ab initio ad finem curriculum Philosophici planumque iter invenirent.

Itaque hoc opus ad Institutiones Philosophicas nullatenus pertinet; cum ipsae sine Quaestionum ontologicarum studio penitus intelligi valeant. Ut autem haec quoque Quaestiones sine Institutionum Philosophicarum subsidio intelligerentur, breve Philosophiae compendium eodem volumine complexi sumus, ex quo definitiones & divisiones necessariae erunt petendae. Hoc consilium si pluribus probabitur, praeter spem nostram id accidit: si Sapientibus non displicuerit, magnum opera pretium nobis videbimur consecuti.

COMPENDIUM PHILOSOPHIAE.

P R A E F A T I O .

Compendium seu brevis expositio praecipuarum Philosophiae definitionum, ac divisionum non sine causa Tractatibus amplioribus praemittitur, ut vocabula, quorum usus in iis frequens est, clare ac distincte percipiantur.

Est quippe Compendium veluti vocabularium quoddam Philosophicum, quo voces explicantur, & quo proinde studentium labor non mediocriter sublevaratur. Id igitur hoc loco e singulis Philosophiae partibus excerptum tradere in Adolescentium gratiam minime gravabimur. A nomine & definitione Philosophiae ducemus exordium.

P R O O E M I U M .

De Philosophia universe.

Philosophia nihil aliud est, si interpretari velis, quam *studium & amor sapientiae*, inquit Tullius lib. 2. de officiis.

Sapientia autem est *Rerum divinarum & humanarum, causarumque, quibus haec res continentur, scientia.*

Dicitur primo *scientia*: id est, cognitio vera, certa, & evidens.

Secundo, *rerum divinarum*, id est, Dei ipsius, & divinorum ejus operum.

Tertio, *humanarum*, id est, earum rerum, quae ab hominibus pendent, aut ad homines praecipue referuntur. De Deo & de spiritalibus ejus operibus agit Metaphysica; de operibus vero corporeis agit Physica. At de rebus humanis disputant Logica & Ethica; illa qui-

dem de cogitationibus mentis, quas dirigit ad verum; hæc vero de actibus voluntatis, quos ad honestatem conformat.

Quarto additur, *causarumque*, quibus hæc res continentur: quia res sciri non dicitur, nisi causæ ipsi sint cognitæ. Hæc autem causæ sunt finalis, efficiens, formalis seu exemplaris, & materialis.

Quoniam porro Philosophiæ nomen significet tantum amorem sapientiæ: nunc tamen pro ipsa Sapientiæ, seu pro complexione scientiarum omnium, puta Logicæ, Metaphysicæ, &c. solet usurpari. Quinimo quinque mentis habitus seu potius virtutes in se complectitur, nimirum *Intelligentiam, Sapientiam, Scientiam, Prudentiam, & Artem*.

Intelligentia dicitur *cognitio primorum principiorum seu axiomatum communium*: cuiusmodi est illud; *Totum maius est sua parte*.

Sapientia vel sumitur pro scientiarum omnium complexione, & idem quiddam est, ac Philosophia, nempe *scientia rerum divinarum & humanarum*, &c. vel sumitur pro cognitione rerum altissimarum per altissima principia: tuncque nihil aliud est, quam ipsa Metaphysica.

Scientia vulgo dicitur *cognitio vera, certa, & evidens rei necessaria per proprias causas*.

Dicitur *cognitio*, sive notitia, non quidem æstualis, sed habitualis: id est, facilitas cognoscendi, non actus. Nam scientia rei cuiuspiam in homine etiam dormiente, minimeque de eâ re cogitante remanet.

Deinde dicitur *cognitio vera*, id est, consentiens cum re cognita, ut distinguatur ab *Errore*, qui vero repugnat; ac si versetur in materia fidei, & pertinax fuerit, vocatur *hæresis*.

Præterea est *cognitio certa*, id est, firma, stabilis & immobilis: ut ab opinione secernatur, quæ incerta est, & in utramque partem nutans.

Est etiam *evidens*: id est, manifesta & perspicua; ut differat a fide, quæ & vera & certa est, sed obscura.

Insuper est *rei necessaria*, id est, rei immutabilis.

bilis; sive rei quæ non potest aliter, atque aliter se habere. Verbi gratia *circulus non potest non esse rotundus*.

Denique est *cognitio per causas*, id est, per rationes, propter quas res aliqua est. Non enim est nuda rei perceptio, sed per ratiocinationem acquiritur, & cum iudicio est conjuncta. In eoque distinguitur Scientia a cognitione vulgari; Vulgus quippe rem cognoscit, sed rei causas ignorat.

Scientia autem vel *speculativa* est, quæ nempe conquiescit in objecti contemplatione, ut Metaphysica, & Physica; vel est *practica*, cuius finis est praxis, ut Logica, & Ethica.

Prudentia est *cognitio practica eorum, quæ a viro probo sunt agenda*.

Ars denique est *cognitio practica eorum, quæ industrie possunt effici*.

Discrepat effectio ab actione seu praxi, quod praxis sit actio moralis, in qua spectatur agentis intentio comparate ad honestatem moralem: effectio vero sit qualibet operatio, in qua potissimum agentis industria consideratur. Unde prudentia spectat actiones; Ars effectiones.

Hæc de nomine & definitione Philosophiæ dicta sint. Nunc ad singulas ipsius partes veniendum.

COMPENDIUM LOGICÆ.

Logica, si nominis rationem quæras, nihil aliud est, quam *disciplina rationalis*, sive disciplina quæ rationem seu mentem dirigit. Quamobrem definitur Scientia dirigens cogitationes mentis ad veritatem: vel uno verbo *scientia aut Ars cogitandi*.

Cum ergo quatuor sint cogitationum modi, quos considerat Logica, hinc est quod in quatuor partes dividi solet.

Prima est de perceptione seu idea,

Secunda, de iudicio,

Tertia, de ratiocinatione,

Quarta, de methodo,

PARS PRIMA LOGICÆ.

De perceptione seu idea.

Quatuor erunt hujus primæ partis capita.

Primum quæret, quid sit perceptio seu idea.

Secundum aget de universalitate, particularitate, & singularitate idearum.

Tertium de ipsarum claritate & distinctione.

Quantum denique de idearum signis.

C A P U T I.

Quid sit perceptio vel idea.

Perceptio, quæ etiam in Scholis nominatur *apprehensio*, definiri solet *prima cogitationis species, qua quidpiam concipitur tantum, nihil de eo affirmatur vel negatur.*

Duplex distingui solet: altera *formalis*, altera *objectiva*.

Perceptio seu idea formalis est modus seu dispositio vel affectio mentis percipientis. Perceptio seu idea objectiva est objectum mente perceptum; sive res ipsa, aut rei species in mente expressa.

Rursus perceptio duplex. Nam vel consistit in imagine quadam corporea, vel fit sine hujusmodi imagine: prior imaginatio dicitur; posterior est *pura intellectio*.

Præterea alia dicitur a Cartesio idea *innata*, quæ nempe menti nostræ divinitus ingenerata est; alia *adventitia*, quæ ex corporum occasione nobis advenit; alia *fæctitia*, quæ ex pluribus aliis componitur.

Quædam etiam idea vera est, sive consentiens cum re percepta; sed nulla est proprie falsa; cum neque affirmet, neque neget.

Deni-

Part. Prima. Cap. II.

15

Denique alia est simplex, quæ rem unam representat, v. g. baculum: alia complexa, quæ rem exhibet cum aliquo attributo aut modo, sive cum aliqua qualitate, qua afficitur: cuiusmodi est idea baculi fracti, vel montis prærupti.

C A P U T II.

De universalitate, particularitate, & singularitate idearum.

Idea universalis vocatur, quæ multa ex æquo singularia representare potest. Ver. gr. idea circuli generatim omnes circulos exhibet.

Idea particularis rem aliquam singularem representat, sed indefinitam & indeterminatam, v. g. aliquem hominem.

Singularis exhibet rem aliquam singularem certam & determinatam, v. g. Aristotelem.

In idea universali duo sunt distinguenda; scilicet *comprehensio*, & *extensio*.

Per comprehensionem intelliguntur attributa, sine quibus res concipi non potest. Verbi gratia circulus concipi non potest sine rotunditate, quæ primario ipsi attribuitur, cum dicitur circulus esse rotundus.

Per extensionem ideæ intelliguntur subiecta, quibus ista idea convenire potest; v. g. idea hominis convenit Socrati, Aristoteli, & cæteris.

Quinque sunt hujusmodi ideæ universales secundum Porphyrium: scilicet *genus*, *species*, *differentia*, *proprium*, & *accidens*.

Genus definiri potest *attributum universale, quod multis speciebus convenit, ad questionem factam, quid res est, tanquam pars essentia communior*. Verbi gratia, animal convenit homini & belluæ, tanquam diversis speciebus, ad questionem factam *quid res est*. Nam si quærat quid sit homo; responderetur esse animal, quod est illius genus, & pars essentia communior, qua cum bellua convenit.

Genus vel *supremum* est; quod nempe nullum aliud

aliud habet genus supra se: vel est *subalternum*; quod est genus respectu inferioris, & species respectu superioris.

Igitur genus continet *sub se* species, & est totum aliquod *potentiale* respectu illarum, quod a Latinis vocatur *omne*. Species vero dicuntur partes *subjectivæ* generis, sive *Inferiora*.

Species est *attributum*, quod multis individuis, sive *singularibus* convenit, ad *questionem factam* quid res est, tanquam tota rei *essentia*. Verbi gratia, homo est attributum quod Socrati, Platoni, & cæteris singularibus seu individuis convenit, tanquam tota eorum *essentia*. Si enim quærat quid sit Socrates, respondendum, ipsum esse hominem; & hoc vocabulo tota ipsius *essentia* continetur.

Individuum seu *singulare* dicitur, quod dividi non potest in plura talia, quale ipsum est. Ver. gr. Plato non potest dividi in plures Platones, licet dividi possit in partes. Unde aliud est *individuum*; aliud *indivisibile*.

Dividitur species in *subalternam*, & *infimam*. Species *subalterna* dicitur, quæ genus est respectu inferioris, & species respectu superioris.

Species *infima* dicitur, quæ sub se continet immediate individua: ut homo continet sub se Petrum, &c. Quamobrem species *infima* totum est *potentiale* respectu individuum: nam habet *sub se* individua tanquam partes *subjectivas*. Quodlibet autem individuum est totum *actuales*, id est, totum quod habet partes *in se*: ut Petrus habet *in se* corpus, & mentem.

Differentia generatim est *id quo unum differt ab alio*; & triplex est: nempe vel *essentialis*, quæ *specificam* dicitur: vel *propria*, & appellatur *Proprium*: vel *accidentalis*, & *accidens* nominatur.

Differentia *essentialis*, & *specificam* definitur *attributum essentialis & primum*, quo una species ab alia *sejungitur*; sive quod respondetur ad *questionem factam* quale est quid *essentialiter*. Verbi gratia, si quærat quid sit homo?

homo? respondetur ipsum esse animal; quod est ipsius genus, sive pars communior, quæ cum belluis convenit: deinde si quærat quale sit animal? respondetur esse rationale: quæ est differentia, per quam a belluis *essentialiter* fecernitur.

Genere autem, & differentia continetur species: sive, quod idem est, differentia addita generi constituit speciem. Verbi gratia, *rationalis* additum animali facit hominem.

Proprium quatuor modis dicitur apud Porphyrium.

1. Quod convenit soli speciei, sed non omni. Uti soli homini convenit esse Medicum, sed non omni.

2. Quod convenit omni speciei, sed non soli. Ut omni homini convenit duos habere pedes, non soli: si quidem etiam avibus id concessum est.

3. Quod omni, & soli speciei convenit, sed non semper. Ut omni, & soli homini convenit *sermocinari*: non tamen semper *sermocinatur*.

4. Quod convenit omni, & soli speciei, & semper. Ut omni, & soli homini convenit, & semper *posse sermocinari*. Nam etiam si non semper *sermocinetur*, retinet tamen semper potestatem *sermocinandi*.

Accidens definitur a Porphyrio, *id quod adest & abest sine subjecti quod afficit, & in quo inheret, corruptione*. Verbi gratia, figura rotunda potest adesse ceræ, aut ab ea abesse sine illius corruptione.

Dividitur accidens in *extrinsecum*, & *intrinsecum*.

Extrinsecum rem extrinsecus denominat; & vocatur *denominatio externa*: ut paries denominatur visus ab hominis visione, quæ est *parietis externa*.

Intrinsecum dicitur, quod in ipsa re, vel subjecto recipitur: cuiusmodi sunt *recordatio*, vel amor respectu mentis; *quantitas*, motus, quies, situs, & figura respectu corporis.

CAPUT III.

De claritate, & distinctione idearum.

Idea clara dicitur, quæ per se lucet, ac sola mentis attentione innotescit.

Distincta dicitur, quæ quidpiam ab omnibus aliis ita se junctum exhibet, ut minime cum illis possit confundi. Verbi gratia, idea mentis seu substantiæ cogitantis clara est, & distincta, nec confundi potest cum idea corporis seu substantiæ in longum, latum, & profundum extensæ.

Ut vero Logica claritatem, & distinctionem in Ideis ponat, ea omnia, quæ mente concipi possunt, ad certas categoriæ revocat.

Categoriæ autem sunt *suprema genera seu classes aut capita, quibus omnia substantiæ singularis attributa continentur*; & quibus proinde quicquid animo concipi potest, includitur.

Dux quidem sunt generatim Categoriæ: nempe *Ens seu res aut substantia, & modus entis*. Sed cum modus entis sit multiplex, idcirco decem sunt categoriæ apud Aristotelem; septem vero apud Recentiores.

Aristotelis Categoriæ.

Decem Aristotelis categoriæ sunt, *substantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, ubi, quando, situs, & habitus*.

Substantia est res per se subsistens, quæ vel *spiritualis* est, ut Deus, Angelus, & mens hominis; vel est *corporea*, & dicitur corpus: quod secundum Aristotelem & Porphyrium vel *inanimatum* est, ut lapis, vel est *animatum*, & dicitur vivens: quod adhuc vel sensu caret, ut planta; vel est sensitivum, estque animal: quod vel ratione destitutum est, & vocatur bellua; vel ratione est præditum, & dicitur homo, ut Petrus, Paulus, &c.

Sex substantiæ proprietates referuntur ab Aristotele, quarum duæ tantum memoria dignæ videntur. Prima, quod substantia nihil sit

Pars Prima. Cap. III.

19

sit contrarium, quatenus substantia est. Secunda, quod substantia non recipiat magis & minus, prout cap. seq. declarabitur.

Quantitas est *mensura seu modus magnitudinis*: ea tamen cum magnitudine ipsa promiscue usurpatur. Unde

Dividitur in *continuum, & discretum*.

Discreta dicitur, cujus partes sunt se junctæ, ut numerus; continua, cujus partes sunt conjunctæ: eaque rursus vel est *successiva*, vel *permanens*.

Successiva dicitur, cujus partes sunt in perpetuo fluxu; ut videri potest in motu & tempore.

Permanens, cujus partes sunt simul: & triplex adhuc agnoscitur: nempe *linea, superficies, & solidum*.

Linea est extensio in longum tantum.

Superficies est extensio in longum, & latum tantum: non quod ulla sit longitudo sine latitudine, vel longitudo, & latitudo sine profunditate: sed quod spectari possit longitudo unius corporis scilicet ab ipsius latitudine; vel longitudo, & latitudo sine profunditate.

Solidum est extensio in longum, latum, & profundum.

Tres sunt quantitatis proprietates apud Aristotelem. Prima, *Non habere contrarium*. Secunda, *Non recipere magis, & minus*. Tertia, *Res per quantitatem dici æquales, vel inæquales*. Quantitas igitur non est contraria alteri quantitati, ut substantia non est contraria alteri substantiæ ratione sui, sed tantum ratione suarum qualitatum. Deinde una quantitas non est magis, aut minus quantitas, quam altera, licet esse possit major, vel minor quantitas. Denique per quantitatem res fiunt æquales, aut inæquales, ut omnibus notum est.

Qualitas definiri solet in Scholis, *id quo res denominatur qualis*: & dividitur ab Aristotele in quatuor species bimembres; scilicet in *habitu, & dispositionem, in potentiam naturalem & impotentiam, in patibilem qualitatem, & pas-*

sio-

tionem, in formam, & figuram.

Habitus dicitur operandi facilitas repetitum actibus comparata. Si habitus parum sit confectus, vocatur dispositio ab Aristotele.

Potentia naturalis est vis a natura rebus injecta ad agendum, vel patiendum: quæ si sit infirma, dicitur impotentia ab Aristotele, idem imbecillitas.

Patibilis qualitas est dispositio in re qualitas, quæ sensum aliquem potest afficere: cuiusmodi sunt lumen, & colores respectu visioni respectu auditus; odores respectu olfactus; saporis respectu gustatus; & tactiles qualitates, scilicet calor, frigus, humiditas, & siccitas, &c. respectu tactus. Passio vero est affectio aut dispositio cito transiens, quam patibilis qualitas in nobis efficit: cuiusmodi est rubor et reprehensione ortus.

Figura est externus corporis terminus, ut rotunditas respectu globi. Sæpe etiam vocatur forma: ut forma pilei.

Quatuor sunt, si credimus Aristoteli, qualitates proprietates. Prima, Habere contrarium, ut virtus contraria est vitio. Sed hæc proprietates non omnibus qualitatibus convenit. Secunda, Si ex duobus contrariis unum sit in categoria qualitatis, alterum quoque in eadem esse categoriam. Tertia, Intendi, & remitti, seu fortius imprimi in subiecto, & relaxari. Quarta, Res potius qualitatem dici semiles vel dissimiles.

Relatio est ordo, seu respectus unius ad aliud. Hæc potius est terminus transcendens: omnes categorias, quam vera categoria.

Actio dicitur in Scholis actus agentis quatenus est agens.

Passio, actus agentis in patiente receptus. Ut calefactio respectu ignis calefacientis dicitur actio; & respectu manus calefactæ, passio. Proprietates relationis, actionis & passionis explicabuntur in Exercit. Ontologicis.

Ubi est relatio rei locatæ ad locum.

Quando est relatio rei locatæ ad locum.

Situs

Situs est dispositio partium corporis: ut jacere, stare, &c.

Habitus est corpus quoddam alteri corpori circumpositum: ut toga, pileus, &c.

Atque hæc sunt categoriæ, seu prædicamenta Aristotelis, quibus ipse præmittit Antepredicamenta, & subjungit Postpredicamenta.

Antepredicamenta sunt prænotiones quædam, quas ad categoriarum intelligentiam necessarias iudicavit Aristoteles: scilicet explicationes nominum univocorum, æquivocorum, &c. de quibus agemus capite sequenti.

Postpredicamenta vero sunt appendices quædam categoriarum, quæ ad quinque capita revocantur, nempe ad opposita, ad modos prioritatis, & posterioritatis, de quibus dicemus prima parte compendii Metaphysici cap. 2. ad species motus, de quibus agemus in compendio Physico; & ad varias significationes hujus verbi habere: sive ut loqui solent, ad varios modos habendi; quorum optimus, nempe qui denotat certam possessionem, est habere tamquam in vase, aut in oculis; pessimus vero est habere conjugem, inquit Aristoteles.

Categoriæ Recentiorum.

Recentiores Philosophi septem duntaxat categorias instituunt, duobus his versiculis contentas.

Mens, mensura, quies, motus, positura, figura, sunt cum materia cunctarum exordia rerum.

Quicquid enim animo concipimus, id vel est mens seu spiritus: ut Deus, Angelus, & Mens hominis: vel est materia seu corpus: quod aut vitæ expers est, ut Cælum, Terra, lapis, &c. aut est vitæ particeps: rursusque vel progrediendi vim non habet, ut planta: vel progrediendi vim habet, ut animal: quod vel ratione destitutum est, ut bellua; vel ratione præditum, ut homo.

In mente spectari debent hi modi; perceptio, desiderium, recordatio, &c.]

In

In corpore autem occurrunt
Primo, quantitas seu mensura extensionis.
Secundo, quies seu permanſio corporis in eodem loco.

Tertio, motus seu translatio corporis a loco in locum.

Quarto, positura, seu situs & dispositio partium.

Quinto denique figura, seu terminus exterior corporis.

C A P U T IV. De idearum signis.

Signum id vocamus, quod in alterius rei cognitionem nos ducit. Hoc vel naturale est, quod nempe naturaliter aliquid significat, ut lamentatio dolorem: vel est arbitrium, quod ex arbitrio, seu instituto hominum significatur ut voces seu vocabula.

Vox generatim definitur, sonus ex animalis ore procedens, & per appulsionem aeris & pulsationem in fauces incurrentis formatus.

Vox autem sumpta pro vocabulo, seu designatione definitur, *Sonus articulatus ab homine prolatus, ad exprimendas animi cogitationes institutus.*

Dicitur *sonus articulatus*, idest per syllabas tanquam per articulos distinctus: in quo discrepat a confusis animalium vocibus, puta mugitu boum, latratu canum, &c.

Additur, *ad exprimendas animi cogitationes institutus*: ut a vocibus psittacorum, vel picarum secernatur.

Præcipue ex dictionibus sunt *nomen*, & *verbum*.

Nomen est *dictio instituta ad exprimendas ideas*, seu idearum objecta: ut Deus, Angelus, Cælum, &c.

Verbum est *vox instituta ad exprimendum iudicium*, sive ad significandam affirmationem. Nunc autem de ideis agimus, non de iudicio.

Quare

Quare de solo nomine dicendum nobis est, non de verbo.

Nomen vel *substantivum* est seu *absolutum*; vel *adjectivum* seu *connotativum*.

Nomen substantivum proprie dicitur, quod substantiam significat: cuiusmodi sunt Deus, Angelus, homo. Sed ipsi etiam entis modi substantivo nomine exprimiuntur: ut *prudencia*, *iustitia*, &c. Id nominibus substantivis proprium est, quod comparativum & superlativum gradum non suscipiant. Quod significatur ab Aristotele his verbis: *substantia non suscipit magis & minus*. Sic Petrus non est magis vel minus homo quam Paulus: quamvis possit esse maior, vel minor homo.

Nomen adjectivum, seu *connotativum* significat substantiam certo modo aut qualitate affectam; ut *album* significat corpus habens albedinem: sive significat corpus, cui *adjecta* est albedo: Vel significat albedinem, quæ *connotat*, seu quæ *connotationem*, id est *relationem* habet ad corpus. Hinc rursus dividitur nomen in *concretum*, & *abstractum*.

Concretum dicitur quod significat subiectum cum forma, sive cum qualitate adjuncta: ut *album* significat subiectum habens albedinem adjunctam.

Abstractum est illud, quod solam formam seu qualitatem significat: ut albedo, rotunditas.

Dividitur tertio nomen, sive concretum, sive abstractum in *commune*, *particulare*, & *singulare*.

Commune dicitur quod multa significat: ut homo significat Petrum, Paulum, &c.

Particulare, quod aliquid unum significat, sed indeterminatum: ut aliquis, quidam, &c.

Singulare, quod aliquid unum significat, & determinatum: ut Socrates, Aristoteles, &c.

Dividitur quarto nomen in *univocum*, & *quivocum*, & *analogum*.

Univocum seu synonymum est illud, quod eandem habet significationem in multis: ut

homo

homo eandem significationem habet in Petro, Paulo, &c.

Equivocum seu homonymum est illud, quod diversam significationem habet in multis: ut vox *ista canis* respectu fideris, & animalis domestici.

Analogum græce idem est ac proportionale, & dicitur esse id quod partim idem, partim diversum significat in multis.

Duplicis generis distinguuntur Analogæ; scilicet analogæ attributionis, & analogæ proportionis.

Analogæ attributionis sunt ea, quæ idem attributum diverso modo participant. Ut animal dicitur sanum; urina sana; ambulatio sana. Sed ea sanitatem diverso modo participant. Unum de etiam dicuntur ea quæ diversam habent relationem ad eundem terminum. Nam animal refertur ad sanitatem, tanquam subiectum in quo recipitur sanitas. Urina refertur ad sanitatem, tanquam illius causa.

Analogæ proportionis sunt ea, quæ eandem habent relationem ad diversos terminos: ut pes hominis eandem habet relationem ad hominem, ac pes scamni ad scamnum, & pes montis ad montem.

Dividitur quinto nomen in categoricum, & transcendente.

Categoricum est illud quod significat vel aliud quod ens, vel aliquem modum entis in una duntaxat categoria contentum: v.g. Angelus, homo, lapis, circulus.

Transcendente significat aliquid transcendens omnes categorias, sive aliquid quod tum ad ens, tum ad modum entis generatim pertinet; nec in una magis quam in alia categoria continetur: ut *nimium*, *verum*, *bonum*, &c.

LOGICÆ.

De Iudicio.

Quatuor pariter futura sunt capita hujus secundæ partis.

Primum exponet quid sit iudicium.

Secundum erit de natura enuntiationis seu propositionis.

Tertium de enuntiationis proprietatibus.

Quartum de speciebus enuntiationis.

CAPUT I.

Quid sit Iudicium.

Iudicium definitur *secunda cogitationis species, quæ una idea cum alia conjungitur, aut ab ea separatur*: sive, ut vulgo ajunt, quæ unum de alio affirmatur aut negatur. Verbi gratia, postquam percepi id quod significatur hac voce, *Deus*, & ista, *bonus*, & illa, *mendax*: possum de Deo affirmare bonitatem, & negare mendaciam, iudicando Deum esse bonum, Deum non esse mendacem.

Ut recta sint iudicia nostra, præcipit Logica. Primo, ut ad ideas diligenter attendamus.

Secundo, ut præiudicia, seu præiudicatas opiniones exuamus.

Tertio, ut mentis præcipitationem vitemus.

Præiudicium, seu præiudicata opinio est anticipatum quoddam iudicium ex sensuum præsertim impressionibus ortum. Huiusmodi sunt plurima infantie præiudicia: ut cum putamus calorem qui in igne est, omnino similem esse perceptioni, seu sensationi quam in nobis experimur. Abiiciendæ autem sunt illæ præiudicatas opiniones, si sana velimus esse nostra iudicia.

Præcipitatio mentis est præceptis & inconsideratum.

raturum de re ignota vel non satis explorata iudicium. Cui vitio unicum asserri posse videtur remedium, nempe si sustineatur assensus, donec res maturius fuerit explorata.

CAPUT II.

De natura enuntiationis.

Quemadmodum idem nominibus, ita iudicia verbis tanquam signis exprimuntur: nam verba significant affirmationem, & addita particula, non, continent negationem.

Enuntiatio autem definitur, *oratio aliquid affirmans vel negans de alio*. In qua quidem tria sunt notanda; scilicet *subiectum attributum, & copula*.

Subiectum est id, de quo aliquid affirmatur aut negatur.

Attributum est id, quod affirmatur vel negatur de alio.

Copula est vinculum, quo subiectum & attributum coniunguntur. Ver. gr. in hac propositione *Deus est bonus*, prima dictio, nempe, *Deus*, est subiectum: *bonus*, est attributum seu prædicatum; & verbum, *est*, dicitur copula.

Cum autem subiectum & attributum terminent utrumque propositionem, ideo vocantur illius termini seu extrema.

Terminus igitur enuntiationis seu propositionis definitur, *id in quod resolvitur propositio tanquam in subiectum aut prædicatum*. Nam copula seu verbum, *est*, propositionem non terminat.

Nec vero refert, an propositio tribus constet vocabulis, nimirum subiecto, attributo & copula; qualis est hæc propositio, *mens est cogitans*: an duobus tantum, ut *mens cogitat*: an denique unico, ut *cogito*. Nam verbum quandoque vices supplet attributi & copulæ, ut *mens cogitat*; id est, mens est cogitans: aliquando subiectum & copulam continet; ut *sum cogitans*: ali-

aliquando subiectum, attributum, & copulam complectitur; ut *cogito*.

Propositio in qua subiectum, attributum, & copula exprimentur, dicitur propositio de tertio adjacente: ut *ego sum cogitans*.

Ea vero in qua verbum continet subiectum & copulam, vel attributum & copulam, vocatur propositio secundi adjacentis; ut *sum cogitans*, vel *mens cogitat*.

Illâ denique in qua verbum vices gerit subiecti, attributi, & copulæ vocatur propositio de primo adjacente, ut *cogito*.

Propositio dicitur identica & nugatoria, cum idem de seipso prædicatur eodem nomine; ut, *ens est ens*.

CAPUT III.

De proprietatibus enuntiationis.

Proprietates enuntiationis vel sunt simplices, vel complexæ.

Simplices sunt ea quæ uni enuntiationi seorsim sumptæ conveniunt: suntque ejus quantitas, & qualitas.

Complexæ sunt ea quæ non uni soli enuntiationi competunt, sed pluribus simul sumptis & inter se collatis: quales sunt oppositio, æquipotentia, & conversio.

Quantitas propositionis est ejus universalitas, particularitas, & singularitas, quæ ex propositionis subiecto semper repetitur.

Universalis propositio est ea cujus subiectum universaliter sumitur, hoc est, secundum totam suam extensionem: quod fit cum ei præfigitur una ex his particulis, *omnis*, vel *nullus*: ut *omnis circulus est figura*; *nullus numerus est infinitus*.

Particularis propositio est ea cujus subiectum particulare est, seu limitatum his particulis, *aliquis*, *quidam*, & similibus: ut *quidam homo est improbus*.

Singularis propositio est ea cuius subiectum est singulare, hoc est, ad unum tantum & determinatum individuum pertinet; ut cum dicitur, *Aristoteles est Philosophus*.

His accedit propositio indefinita, quæ nempe subiectum habet universale, sed nulla universalitatis, particularitatis, aut singularitatis nota affectum: ut cum dicitur, *homo est natus ad laborem*; non enim dicitur aut *omnis homo*, aut *aliquis homo*, aut *hic homo*: sed indefinite dicitur *homo*.

Qualitas propositionis est eius affirmatio, vel negatio; veritas, vel falsitas.

Vera dicitur propositio quæ dicit quidpiam esse quod est, aut negat esse quod non est.

Falsa vero propositio est quæ dicit aliquid esse quod non est; vel negat esse quod est.

Propositio affirmans est ea quæ unum de aliis enuntiat: ut *virtus est colenda*.

Negans est ea, quæ unum ab alio removet; ut *Deus non est auctor peccati*.

Ex quantitate autem & qualitate propositionum inter se comparatis oritur quadruplex propositio genus: nempe

Universalis affirmans, quæ notatur litera A, ut *omnis circulus est rotundus*.

Universalis negans, quæ exprimitur litera E: ut *nulla creatura est æterna*.

Particularis affirmans, quam designat litera I: ut, *quidam dives est avarus*.

Particularis negans, quam litera O repræsentat, ut *aliqua delectatio non est prohibita*.

Unde versus:

*Afferit A: negat E; verum generaliter ambæ;
Afferit I: negat O: sed particulariter ambo.*

Atque hinc nascitur propositionum oppositio, cui adiunguntur æquipollentia, & conversio.

Oppositio propositionum est earum pugna vel secundum quantitatem solam, vel secundum qualitatem solam, vel secundum utramque simul: suntque vel contrariæ, vel subcontrariæ, vel subalternæ, vel contradictoriæ.

Contrariæ sunt quæ pugnant secundum qualitatem solam, & sunt ambæ universales: ut *omnis homo est iustus*; *nullus homo est iustus*.

Subcontrariæ pugnant quoque secundum qualitatem solam, & sunt ambæ particulares: ut *quidam homo est iustus*; *quidam homo non est iustus*.

Subalternæ pugnant secundum quantitatem solam: ut, *omnis homo est iustus*; *quidam homo est iustus*.

Contradictoriæ pugnant tum secundum quantitatem, tum secundum qualitatem: ut *omnis homo est iustus*, *quidam homo non est iustus*.

Propositiones singulares, quarum una negat quod affirmat altera, dicuntur etiam contradictoriæ: ut *Aristoteles est Philosophorum Princeps*; *Aristoteles non est Philosophorum Princeps*.

Æquipollentia est reductio propositionum oppositarum in eundem sensum ope particulæ, non, quæ præponitur subiecto unius e contradictoriis: postponitur subiecto unius e contrariis: præ & postponitur subiecto unius e subalternis, juxta hunc versiculum:

Præ contradiit: post contra: præ postque subaltern.

Conversio propositionum est mutatio subiecti in attributum, & attributi in subiectum, remanente semper veritate propositionis: sed mutata nonnunquam illius quantitate seu extensione. Unde duplex est hujus conversionis ratio. Altera dicitur *simplex*, cum nempe remanet eadem propositionis quantitas. Altera *per accidens*, cum non remanet eadem quantitas propositionis.

Propositio universalis affirmans convertitur per accidens; ut *omnis homo est animal*: aliud quod *animal est homo*.

Propositio universalis negans, & propositio particularis affirmans convertuntur simpliciter: ut, *nullus homo est increatus*: *nullum increatum est homo*: *Aliquis homo est iustus*: *aliquis iustus est homo*.

Propositio particularis negans convertitur per

contrapositionem; cum nempe termini ex finis evadunt infiniti, seu potius indefiniti, scilicet per adjectionem particulæ non. Ut vox illa non homo est infinita; & quia nimis significat, ideo nihil significat. Quæ omnia hoc disticho exprimentur.

E I simpliciter convertitur: EA per accid.

A O per contrap; sic fit conversio tota.

C A P U T IV.

De variis enuntiationis seu propositionis speciebus.

Enuntiatio in varias species distribui potest, videlicet ratione materiæ, ratione formæ, ratione quantitatis, & ratione qualitatis.

Materia enuntiationis sunt termini, ex quibus componitur.

Forma vero est dispositio terminorum, seu debita illorum connexio per verbum, est.

Quantitas est id, quod respondetur ad questionem quanta sit enuntiatio seu propositio: nempe universalitas vel particularitas, ut diximus.

Qualitas enuntiationis est id, quod respondetur ad questionem factam qualis sit enuntiatio: & dicitur esse affirmans vel negans; vera vel falsa.

Enuntiatio spectata ratione materiæ seu terminorum dividitur in simplicem, & complexam, & compositam.

Simplex est ea quæ ex simplicibus & incomplexis terminis constat; id est, ex terminis qui rem quamdam unam significant, & unico vocabulo exprimentur: ut cum dicitur:

Petrus est homo.

Complexa est ea cuius alteruter, vel uterque terminorum est complexus; seu plures ideas complectitur: ut cum dicitur: *homo qui Deum diligit, legem implet.* Subiectum istius propositionis, nempe homo qui Deum diligit, est complexum,

xum, & includit in se aliam propositionem quæ vocatur incidens, scilicet, qui Deum diligit: cuius propositionis subiectum est relativum qui, quæ, quod. Dicitur autem incidens, quod in aliam incidat propositionem, quæ vocatur primaria, seu principalis.

Propositio composita est ea, quæ ex multiplici subiecto, vel ex multiplici attributo constat: vel multiplex simul habet subiectum & attributum.

Enuntiatio ratione quantitatis dividitur in universalem, particularem, singularem, & indefinitam: de quibus supra.

Ratione qualitatis dividitur in affirmantem & negantem, veram & falsam: de quibus itidem capite superiori.

Denique ratione formæ seu connexionis attributi cum subiecto, dividitur in necessariam, contingentem, possibilem, & impossibilem.

Necessaria est ea, cuius termini necessario sunt coniuncti: sive, cuius attributum in idea clara & distincta subiecti continetur: ut circulus est rotundus.

Contingens est ea, cuius termini sunt tantum contingenter coherentes; & possunt non esse coniuncti: ut, aliquis homo est Medicus.

Possibilis dicitur ea, cuius termini possunt simul consistere: ut, Petrus erit doctus.

Impossibilis vocatur, cuius termini nunquam conjungi possunt: ut mens hominis est corporea: id enim neque esse neque concipi potest.

Huiusmodi autem enuntiationes vel sunt absolute, vel modales.

Absoluta est ea, in qua non exprimitur modus quo attributum convenit subiecto: ut cum dicitur, circulus est rotundus, non exprimitur, an necessario, an contingenter tantum sit rotundus.

Modalis ea est, in qua exprimitur modus, quo attributum affirmatur vel negatur de subiecto: ut cum dicitur, necesse est circulum esse rotundum.

Modi autem illi sunt quatuor, scilicet, necesse, contingens, & impossibile.

Præcipuæ autem propositionum species a Logicis spectandæ, sunt *definitio*, & *divisio*.

Definitio generatim est *oratio*, quæ quod in re vel in nomine obscurum est, exponit. Unde alia est nominis, alia rei definitio.

Definitio nominis est ea qua determinat aliquis quid per nomen aliquod intelligat: ut si dicam, per hanc vocem *elaterium* intelligo vim, qua corpus pressum, puta arcus tensus, resilit, sive in pristinum statum restituitur, parum sollicitus, in quo virtutis illius essentia aut natura consistat. Hæc definitio permagni est usus, & extra omnem controversiam posita: unde principij loco assumitur a Mathematicis.

Definitio rei est *oratio* explicans naturam rei: quæ iterum duplex est, scilicet *essentialis*, & *accidental*.

Essentialis rem explicat per principia ejus essentialia, nempe per genus & differentiam: ut cū homo dicitur *animal rationis particeps*. Hæc definitio species citra examē admitti non debet.

Definitio accidentalis, quæ etiam *descriptio* dicitur, rem explicat per accidentium seu qualitatatum exteriorum congeriem; quales vulgo sunt omnes plantarum descriptiones in Botanice libris allatæ.

Tres sunt definitionis leges.

Prima, ut sit clarior definita.

Secunda, ut quantum fieri potest, sit brevis.

Tertia, ut omni & soli definito conveniat.

Divisio est totius in partes distributio. Quod si totum illud sit *potentiale*, ut vocant, seu *universale*, quod nimirum partes habet sub se, seu partes *subiectivas*, & a Latinis vocatur *omne*; tum ejus divisio retinet nomen genericum *divisionis*. Si vero totum sit *actuale* seu *singulare*, quod nempe partes habet in se, quæ partes vocantur *actuales*; tum divisio dici potest *partitio*: ut partitio corporis humani in caput, manus, pedes, &c.

Tres quoque statuuntur divisionis leges.

Prima, ut divisio adæquet totum divisum.

Secun-

Secunda, ut paucis, quantum fieri potest, constet partibus.

Tertia, ut fiat in membra immediata & opposita.

PARS TERTIA LOGICÆ.

De Ratiocinatione.

Ratiocinatio est *tertia cogitationis species*, qua *judicium aliquod ex pluribus aliis inferitur*. Hinc in Scholis *ratiocinatio* appellatur *discursus*, quod mens ratiocinando ab antecedentibus judiciis ad consequens currere seu *discurrere* videatur.

Si *ratiocinatio* verbis exprimitur, dicitur *argumentatio*: quæ in varias species distribuitur, quarum præcipua dicitur *sylogismus*, qui & ipse suas in species dividi solet. Quocirca tribus capitibus dicemus.

Primo quidem de *argumentatione generatim*, & ejus speciebus.

Secundo, de *natura syllogismi*.

Tertio, de *divisione syllogismi*.

CAPUT I.

De *argumentatione generatim*, & ejus speciebus.

Argumentatio definitur *oratio*, qua *unum judicium ex prioribus judiciis illatum distinguitur* propositionibus exprimitur.

In *argumentatione* tria spectanda sunt, scilicet *antecedens*, *consequens*, & *consequentia*.

Antecedens est id, ex quo *aliquid inferitur*: ac duo saltem *judicia* includit, sive ea expressa sint duabus propositionibus, sive alterum eorum sit tacitum.

Consequens est id quod ex alio consequitur:

B 5

sive

sive est propositio aliqua collecta ex antecedentibus aliis propositionibus, quarum altera nonnunquam suppressa est.

Consequentia denique est *connexio consequentis cum antecedente*, quæ bona esse potest, etiam si consequens sit *falsum*; & mala, quamvis consequens sit verum.

Septem vulgo numerantur argumentationis species: scilicet *Inductio*, *Exemplum*, *Sorites*, *Dilemma*, *Syllogismus*, *Enthymema*, & *Epicheirema*.

Inductio est *argumentatio*, quæ ex omnium sive generum, sive specierum, sive individuorum enumeratione aliquid iis commune & universale concludit. Ver. gr. si verum sit aurum & argentum posse liquari; item cuprum, stannum, plumbum, & ferrum liquari posse: recte concluditur: Igitur omne metallum potest liquari.

Exemplum est *argumentatio*, quæ ex uno aliquo singulari aliud singulare simile colligitur. Hæc argumentationis species est errori obnoxia.

Sorites seu *gradatio* est *argumentatio*, quæ ex pluribus propositionibus sic constat, ut attributum prioris sit subiectum consequentis, donec primæ propositionis subiectum cum ultimæ attributo cōsocietur, ut cum dicitur:

Avari multa desiderant:

Qui multa desiderant, multis egent:

Qui multis egent, sunt miseri:

Ergo avari sunt miseri.

Dilemma est *argumentatio composita*, incommodum undequaque inferens, in qua post divisionem totius in suas partes, id concluditur de toto, quod de quarvis parte conclusum fuerat, ut cum dicitur:

Si Reipublicæ administrationem suscipias: vel iuste te gerēs, vel iniuste.

Si primum, homines offendes: si secundum, Deo displicebis.

Ergo generatim dicendum, non esse suscipiendam Reipublicæ administrationem.

Syllogismus definitur ab Aristotele, lib. 1. Prior.

Prior. Analytic. cap. 1. oratio in qua quibusdam positis, aliud quiddam diversum ab his quæ posita sunt, necessario sequitur, ex eo quod hæc sint: id est, oratio in qua quibusdam propositionibus, maiore scilicet & minore positis, alia quædam propositio, scilicet *conclusio*, diversa ab illis, sequitur, ex eo quod veræ sint illæ duæ propositiones, major nimirum & minor, quæ *præmissæ* vocantur, quod in syllogismo conclusioni præmittantur. Exempli causa:

Omne quod cogitat, existit.

Atqui ego cogito.

Ergo existo.

Enthymema est *syllogismus truncatus*, cuius una propositio reticetur, & in mente retinetur: ut

Ego cogito.

Ergo existo.

Epicheirema denique est *syllogismus*, cuius alterutri vel utrique præmissarum sua probatio adiungitur: ut

Omne quod cogitat, existit.

Atqui ego cogito: nam percipio, judico, &c.

Ergo existo.

C A P U T II.

De natura syllogismi.

SYllogismus vel *simplex* est, vel *conjunctivus*. De simplicibus tantum hic agimus, in quo spectari possunt *materia* & *forma*.

Materia syllogismi est id ex quo componitur *syllogismus*; eaque duplex est: altera remota, scilicet *termini*; altera proxima, nimirum *propositiones*.

Termini sunt numero tres: scilicet *major*, *minor*, & *medius*; sive, ut loquuntur, *maius extremum*, *minus extremum*, & *medium*.

Majus extremum est *attributum conclusionis directæ*, id est, conclusionis, in qua naturalis ordo terminorum servatur, habita præmissarum ratione. Ideo vero *maius extremum* vocatur, quia ut plurimum *maius* est, & universalius *minore* extremo.

Minus extremum est subjectum conclusionis simpliciter directæ.

Medium est vinculum majoris & minoris extremi: quod proinde non ingreditur conclusionem.

Propositiones syllogismi sunt quoque tres: quarum duæ priores, major scilicet & minor, dicuntur præmissæ; tertia conclusio nominatur.

Major propositio est ea, quæ constat majore extremo, & medio.

Minor ex minore extremo, & medio componitur.

Conclusio denique ex majore & minore extremo coalescit. Sit in exemplum sequens syllogismus.

Omne animal est vivens.

Atqui omnis homo est animal.

Ergo omnis homo est vivens.

Homo est minus extremum: vivens est majus extremum; animal est medium.

Prima propositio istius syllogismi est major, secunda minor, tertia conclusio.

Forma syllogismi est dispositio materiæ syllogismi, quæ itidem duplex est; scilicet vel materiæ remotæ, & dicitur figura; vel materiæ proximæ, & modus nominatur.

Figura syllogismi est apta mediis cum extremis ad concludendum dispositio: quæ quadruplex esse potest. Vel enim medius terminus subicitur in majore, & prædicatur in minore, & est prima figura. Vel prædicatur in majore & minore, & est secunda figura. Vel subicitur in utraque, & est tertia figura. Vel denique prædicatur in majore, & subicitur in minore, & est quarta figura, secundum hunc versiculum.

Sub præ: tum præ præ: tum sub sub: denique præ sub.

Modus est apta præmissarum secundum quantitatem & qualitatem ad concludendum dispositio.

Novemdecim sunt syllogismorum simplicium modi totidem artificiosis vocabulis expressi, & quatuor hisce versibus comprehensi.

Bar.

Barbara, celarent, darii, ferio, Bamalipion, Camentes, dimatis, fesapno, fresilomorum, Cesare, camestres, feslino, baroco. Darapti, Felapton, disamis, datisi, bocardo, ferison.

Quatuor primæ dictiones exprimunt quatuor modos primæ figuræ. Quinque sequentes ad quartam; quatuor deinceps ad secundam; denique sex postremæ ad tertiam figuram pertinent.

Unaqueque vox artificiosa tribus constat syllabis, quarum prima designat majorem; secunda minorem; tertia conclusionem. Si plures sint in iis quam tres syllabæ, ex sunt superfluxæ, & additæ metri causâ; ut in bamalipion, & fresilomorum.

In his dictionibus potissimum considerari solent vocales singularum syllabarum A, E, I, O, quæ quidem vocales quantitatem & qualitatem propositionum denotant: nam A significat universalem affirmantem; E universalem negantem; I particularem affirmantem; O particularem negantem, ut diximus.

Observa, propositionem singularem revocari ad universalem, non ad particularem: proindeque propositionem singularem affirmantem significari per A; negantem vero per E. Horum omnium exempla usitata subjiciemus.

Exempla modorum primæ figuræ.

Bar Omne animal est mortale.
ba Omnis leo est animal.
ra Ergo omnis leo est mortalis.
A Filius Dei est Redemptor omnium.
A Christus est Filius Dei.
A Ergo Christus est Redemptor omnium.
Ce Nullum creatum est infinitum.
ta Omnis Angelus est creatus.
rent Ergo nullus Angelus est infinitus.
Da Omnis indigens est miser.
ri Quidam dives est indigens.
i Ergo quidam dives est miser.
Fe Nullum turpe est expetendum.

- ri Aliquod lucrum est turpe.
o Ergo aliquod lucrum non est expetendum.

Modi quarta figura.

- Bam Omnis Angelus est spiritus.
a Omnis spiritus est substantia.
lip Ergo aliqua substantia est Angelus.
Cam Omnis superbia est peccatum.
en Nullum peccatum est opus Dei.
tes Ergo nullum opus Dei est superbia.
Dim Quidam ignarus est verax.
at Omnis verax est audiendus.
is Ergo aliquis audiendus est ignarus.
Fes Nulla materia est cogitans.
ap Omne cogitans est beatitudinis capax.
no Ergo quoddam beatitudinis capax non est materia.
Fres Nullus ignavus est aptus bello.
is Aliquis aptus bello est nobilis.
o Ergo aliquis nobilis non est ignavus.

Modi secunda figura.

- Cesf Nulla temeritas est virtus.
a Omnis fortitudo est virtus.
re Ergo nulla fortitudo est temeritas.
Cam Omne bonum est munus Dei.
esf Nullum litigium est munus Dei.
tres Ergo nullum litigium est bonum.
Fesf Nullum peccatum est licitum.
ti Sed aliqua delectatio est licita.
no Ergo aliqua delectatio non est peccatum.
Bar Omnis virtus est prudens.
o Aliquis zelus non est prudens.
co Ergo aliquis zelus non est virtus.

Modi tertia figura.

- Dar Omne mysterium est obscurum.
ap Omne mysterium est certum.
ti Ergo aliquod certum est obscurum.
Disf Aliquis dives est improbus.
am Omnis dives est honoratus.
is Ergo aliquis honoratus est improbus.

Boc

- Boc Quedam ira non est peccatum.
ar Omnis ira est affectus animi.
do Ergo aliquis affectus animi non est peccatum.
Fer Nullum honestum est negligendum.
is Aliquod honestum est arduum.
on Ergo aliquod arduum non est negligendum.
Omnes isti modi sunt *directi*, sive directam habent conclusionem; quia quod debet esse subiectum in ipsa, revera subiectum est: quod debet esse attributum, est attributum. Sed possunt fieri modi indirecti in qualibet figura per conversionem conclusionis; hoc est transferendo attributum in locum subiecti, & subiectum in locum attributi.

CAPUT III.

De divisione syllogismi.

Syllogismus dividitur in simplicem & conjunctivum. Syllogismus conjunctivus iterum dividitur in conditionalem, copulativum, & disjunctivum: de quibus agere non est hujus loci.

Sed inter varias illius divisiones celebris est ea, qua in *demonstrativum*, *topicum*, & *sophisticum* distribuitur.

Syllogismus demonstrativus est ille, qui constat ex *propositionibus necessario veris*, hoc est, vel per se evidentibus, vel per alias propositiones iam probatis, ex quibus necessario vera inferuntur conclusio.

Demonstrativus syllogismus aliquando continet demonstrationem perfectam: aliquando pluribus syllogismis, aut aliis argumentationibus opus est, ut absolvatur demonstratio. Nam demonstratio est *ratiocinatio vel ratiocinationum series*, constans ex *premissis necessario veris*, hoc est vel per se evidentibus, vel per alias propositiones iam probatis, ex quibus necessario vera inferuntur conclusio.

Duplex autem est praesertim demonstrationis species: altera *a priori*, qua effectus demonstratur per causam; altera *a posteriori*, qua causa de-

demonstratur per effectum. His adjungitur demonstratio per absurdum seu per impossibile, per quam nimirum res probatur esse per aliquod absurdum quod sequeretur, si vel non esset, vel aliter se haberet.

Syllogismus topicus sive dialcticus est Syllogismus constans propositionibus probabilibus, & opinionem tantum pariens.

Syllogismus sophisticus est syllogismus constans ex falsis propositionibus, sed apparenter veris, & errorem pariens: qui si demonstrationem mentitur, paralogismus nominari consuevit.

PARS QUARTA LOGICÆ.

De Methodo.

Methodus est quarta cogitationis species, quæ non male definitur via & ratio inquirendi veri, quod adhuc latet, & ejus explicandi, cum iam inventum est. Hinc duplex methodus, scilicet Analytica seu inventionis, & Synthetica, seu compositionis: Sit igitur

CAPUT I.

De Methodo analytica.

Methodus analytica est ea, qua proposita quaestio minutatim, ac veluti per partes excussa resolvitur: ut si proponatur solvenda hæc quaestio, an mens hominis sit immortalis.

Primo, quæram quid sibi velint termini, & quis sit quaestionis status.

Secundo, expendam quid sit mens: & videbo eam esse substantiam cogitationis participem.

Tertio, quæram, utrum in idea corporis contineatur cogitatio: & videbo non contineri: unde inferam mentem non esse corpoream, aut ex partibus compositam; nec proinde pendere

a corpore, ut sit; nec instar corporum corrupti: sed esse natura sua incorruptibilem, semperque viventem seu cogitantem, & consequenter immortalem.

Dux sunt potissimum hujus methodi leges.

Prima, ut status quaestionis clare & distincte percipiatur.

Secunda, ut ab eo quod in quaestione notum est, ad id quod est ignotum pedetentim fiat progressus, donec ad finem quaestionis perveniatur.

CAPUT II.

De Methodo synthetica.

Synthetica methodus est ea, per quam veritas inventa congruo modo & ordine aliis exponitur. Sic qui perspecta habet ea omnia, quæ ad naturam, proprietates & species corporis naturalis pertinent, hac methodo uti debet, ut singula convenienti modo & ordine exponat. Dux sunt maxime illius leges.

Prima, ut res naturali ordine, quantum fieri potest, pertractentur, sumpto semper a generalioribus & simplicioribus exordio, & exposita prius generis natura, quam ad singulas species descendatur.

Secunda, ut unumquodque genus in suas species, quodlibet totum in suas partes, & quævis difficultas in omnes suos casus distribuatur. His autem legibus consequitur Logica, ut quæ aliunde fastidium & molestiam allatura essent, ea facile & jucunde addiscantur.

COMPENDIUM METAPHYSICÆ.

Metaphysica est scientia exponens ea quæ sunt supra Physicam. Agit enim de Ente generatim, & de substantiis spiritualibus, quæ corpora omnia dignitate antecedunt. Unde Metaphysica non tantum est scientia, sed etiam sapientia: id est, sublimior quædam scientia, quæ circa ens generatim, illiusque affectiones per-

mentem abstractas, speciatim vero circa substantias spirituales prout naturali ratione cognoscendas occupatur.

Hujus duæ sunt partes.

Prima vocatur *Ontologia*, quæ de Ente generatim disputat.

Secunda dicitur *Pneumatologia*, sive spirituum scientia, quæ Deum, Angelum, & humanam mentem considerat.

PARS PRIMA METAPHYSICÆ SIVE ONTOLOGIA.

HÆc prima pars circa ens generatim versabitur tribus capitibus.

Primum erit de Ente, & modo Entis generatim.

Secundum de attributis tum ipsi Enti, tum Entis modo communibus.

Tertium de attributis soli Enti seu substantiæ propriis.

CAPUT I.

De Ente, & modo Entis generatim.

Duplicem vulgo Entis acceptionem Scholæ circumferunt. Nam aliquando Ens sumitur pro participio præsentis temporis, & significat id quod nunc, seu præsentis tempore existit. Aliquando sumitur pro nomine, & significat rem seu substantiam, quæ aut existit, aut existere potest. Ens igitur hoc modo sumptum idem est ac res, seu substantia.

Dividitur Ens sumptum pro nomine, in Ens reale, & Ens rationis.

Ens rationis vulgo dicitur, quod habet tantum esse in mente: & definiri solet in Scholis

lis *Impossibile cognitum*, ut chimæra, ut hircocervus, sive hircus qui sit cervus. Sed, ut verum fatear, hircocervus non habet esse in mente: quia non magis concipi potest hircus qui sit cervus, quam lapis ligneus, aut circulus quadratus. Unde omnes hujusmodi chimæra, sive rerum repugnantium compositiones a sana philosophia procul sunt rejiciendæ.

Ens reale est res aliqua sive substantia, quæ vel existit, vel existere potest: sive est res per se subsistens; quæ vel spiritalis est, vel corporea, &c. ut diximus in Logica ad Categoriā substantiæ.

Modus Entis sive accidens est affectio seu dispositio ipsius Entis. Cumque duplicis generis sint Entia, nimirum spiritalia & corporea, duplicis quoque generis sunt Entis modi, scilicet spirituales, ut perceptio, desiderium, recordatio, &c. vel corporei, ut mensura, quies, motus, positura, figura.

CAPUT II.

De attributis tum Enti, tum Entis modo communibus.

Genus, species, & differentia sunt attributa essentialia rei cuilibet: quia res sine illis neque esse, neque concipi potest. Verbi gratia, Angelus est essentialiter spiritus, substantia, Ens. Lapis est essentialiter corpus, substantia, Ens. Recordatio est essentialiter modus spiritalis. Figura vero, modus corporeus. Hæc attributa essentialia includuntur in categoria rei, vel modi, cujus sunt attributa, nec extra eam vagantur.

Alia autem sunt attributa, quæ tum ipsi Enti, tum cuilibet Entis modo conveniunt, nec in una duntaxat Categoria continentur, sed omnes Categorias transcendunt; unde attributa *transcendentia* vocantur; ut sunt *essentia*, *existentia*, *entitas*, *singularitas*, *actus*, *potentia*, &c.

Essen.

Essentia dicitur id quod primum in re concipitur; sive, id quod respondetur ad quæstionem factam, quid res sit. Unde etiam quidditas in Scholis nominatur. Natura est quid idem ac essentia, nempe id quod primum in re concipitur.

Existencia est id quo res actu est: sive id quod respondetur ad quæstionem factam, an res sit.

Entitas est non tantum entis, sed etiam adequatenus ipsius modi Entis realitas.

Singularitas est id quo res aliqua singularis & individua esse dicitur. Dicitur etiam hæcetas; quia res per singularitatem fit hæc, non alia. In Petro dicitur petreitas; in Lentulo, Lentuleitas.

Potentia hoc loco dicitur tantum facultas seu capacitas aliquid recipiendi vel patiendi. Unde essentia est potentia respectu existentia; genus respectu differentia, &c.

Actus est rei perfectio aut consummatio, ut existentia respectu essentia; differentia respectu generis.

Unitas definitur indivisio rei in se & divisio ab omni alia re.

Distinctio definitur identitatis negatio. Nam ea distinguuntur, quæ non sunt unum quid & idem.

Aliud tamen est quædam esse distincta: aliud quædam esse divisa: aliud esse diversa.

Ea divisa sunt, quæ sunt separata: ea vero diversa sunt, quæ diversas habent naturas. Quæcumque igitur sunt distincta, ea non sunt semper divisa: ut duo globi media distincta sunt, non tamen sunt divisa. Item quæ sunt divisa, non sunt semper diversa: ut Petrus & Paulus sunt divisi, non tamen diversi. Sed Petrus & Bucephalus sunt simul distincti, divisi, & diversi.

Distinctio duplicis est generis: altera distinctio realis; altera distinctio rationis.

Distinctio rationis est ea, quæ a mente excogitatur in iis quæ revera non sunt distincta. Rursusque duplex est: scilicet distinctio rationis ratiocinantis; & distinctio rationis ratiocinata.

Di.

Distinctio rationis ratiocinantis est ea, quæ fit sine fundamento in re: qualis esse dicitur inter M. Tullium & Ciceronem.

Distinctio rationis ratiocinata dicitur ea, quæ fit cum aliquo fundamento: qualis intercedit inter misericordiam & iustitiam Dei, quæ propter diversos effectus, cum legitimo fundamento, distinctis conceptibus percipiuntur.

Huiusmodi distinctio etiam virtualis appellatur, quod huius beneficio una & eadem res multis virtute æquivalere concipitur. Verbi gratia, misericordia & iustitia Dei, quæ sunt una & eadem res, nempe Deus ipse, duabus virtutibus revera distinctis æquivalent.

Distinctionem formalem statuit Scotus inter distinctionem rationis & distinctionem realem: docetque eam esse, per quam quædam distinguuntur non ut alia & alia realitas; sed ut alia & alia formalitas. Atque hoc modo distingui putat attributa divina tum inter se, tum a divina essentia. Sed inutilis est huiusmodi distinctio formalis; sufficit virtualis.

Distinctio realis dicitur ea, quæ multa actum ne cogitante non sunt una & eadem res. Iterumque vel est distinctio realis major, vel est distinctio realis minor.

Distinctio realis major est ea, quæ intercedit inter res quæ vel separata sunt, vel separari possunt. Eadem admittitur inter personas sanctissimæ Trinitatis. Adde, distinctionem dici adequatam, quæ duo tota; inadæquatam vero, quæ totum & pars distinguuntur.

Distinctio realis minor, sive modalis est ea quæ intercedit inter rem aliquam & ipsius modum: verbi gratia inter digitum, & digiti inhesionem.

Veritas transcendens & Metaphysica est convenientia rei vel modi cum suo exemplari, id est, cum idea divina.

Bonitas est rei vel modi in suo genere perfectio. Duratio est permanens rei in esse: eaque vel est æternitas, vel tempus.

Et c.

Aeternitas est duratio quæ principio & finem caret.

Tempus est duratio quæ initium habuit, & finem habere potest.

Ordo dicitur quo quedam priora, alia posteriora, alia simul posita concipiuntur. Quinque autem modis aliqua in Scholis dicuntur priora & posteriora, aut etiam simul posita.

Tempore, natura prius, ordine dic, & honore. Causaque causato dicitur esse prior.

Relatio est respectus vel habitudo unius ad aliud: quæ vel essentialis est, vel accidentaria.

Relatio essentialis est ea, sine qua quidpiam concipi non potest: ut modus entis non potest concipi sine relatione ad ens quod connotat. Unde ista relatio etiam connotatio vocatur.

Relatio accidentaria est ea quæ accidentaria advenit: in eaque spectari debent subiectum, fundamentum, & terminus.

Subiectum relationis est id quod refertur ad aliud.

Terminus est id ad quod fit relatio.

Fundamentum est id propter quod fit relatio.

Fundamenta autem relationis ab omnibus Categoriis petuntur. Nam in substantia fundantur relationes convenientiæ & discrepantiæ: in quantitate fundantur relationes æqualitatis, & inæqualitatis: in qualitate relationes similitudinis & dissimilitudinis: in actione & passione relationes causæ ad effectum, & effectus ad causam, &c.

Oppositio demum est pugna duorum entium, sive modorum, quæ sibi peculiariter aduersantur.

Opposita quippe dicuntur, quæ ita secum pugnant, ut cum aliis eodem modo non pugnent: ut lux, & tenebræ.

Diversa sive disparata dicuntur, quæ ita se cum pugnant, ut cum aliis eodem modo pugnent, ut natura equi ita repugnat naturæ bovis, ut eodem modo repugnet cameli naturæ.

Oppositorum quatuor distinguuntur genera in Scho-

Scholis: scilicet relativa, contraria, privativa, & contradictoria.

Relativa seu correlata sunt ea quæ ad se mutuo referuntur: ut pater, & filius.

Contraria sunt ea, quæ sub eodem genere qualitatibus posita maxime a se distant: ut virtus, & vitium.

Privativa sunt forma seu habitus, & ejus privatio: ut visus, & cæcitas; scientia, & ignorantia.

Contradictoria dicuntur ea quæ pugnant, ut ens, & non ens.

Contradictio definitur affirmatio & negatio ejusdem de eodem secundum eadem omnia, ut cum dicitur, ens non ens; homo non homo, &c.

CAPUT III.

De attributis soli Enti aut substantiæ propriis.

Substantia sive res est id quod per se subsistit, sive est ens: nam quod per se non subsistit, non est ens, sed modus entis.

Substantia autem vel spiritualis est, vel corporea, ut diximus; vel etiam mixta, nempe composita ex mente & corpore, ut homo.

Rursus vel completa est, & vocatur totum, ut homo: vel est incompleta, & dicitur pars, ut pes, vel manus.

Præterea si completa sit, vel est completa in ratione naturæ seu essentiæ tantum, ut corpus humanum & anima rationalis naturam seu essentiam humanam complent: vel est completa in ratione suppositi aut personæ, & istud complementum subsistentia vel hypostasis vocatur.

Subsistentia igitur seu hypostasis est ultimum substantiæ complementum, eam reddens incommunicabilem alteri tanquam suppositio: adeo ut ipsa sit principium totum & integrum suarum functionum aut operationum, si quas habet.

Suppositum est substantia singularis ultima completa, quæ nempe est principium totum & integrum suarum operationum.

Per-

Persona est *suppositum rationis particeps* : & definitur a Boetio , *natura rationalis individua substantia* . Omnis igitur persona est *suppositum* , non omne *suppositum* est persona . Arboreum est *suppositum* , non persona : Socrates est persona & *suppositum* . Socratis mens non est persona , neque etiam Socratis corpus persona est aut *suppositum* : quia non est principium totum & integrum operationum Socratis ; sed corpus & mens Socratis simul sunt *suppositum* .

In Christo autem corpus & mens non sunt *suppositum* seu persona : sed hypostatice seu personaliter uniuntur Verbo divino . Neque operationes Christi a sola natura humana , sed a Verbo simul & a natura humana sunt oriundæ : unde *theandricæ* , hoc est , divino-humanæ nominantur . In Christo igitur duæ sunt naturæ , scilicet divina & humana : sed unica est persona , seu *suppositum* , aut principium totum & integrum operationum Christi .

Jam vero substantia singularis ; siue sit pars , siue sit totum , vocatur , & revera est *subiectum accidentium* , seu modorum .

Subiectum autem triplicis est generis : scilicet *subiectum inhesionis* , denominationis , & informationis .

Subiectum inhesionis est *illud in quo hæret acci-* dens , ut digitus est *subiectum inflexionis* : mens est *subiectum recordationis* .

Subiectum denominationis est *illud , quod ab aliqua forma seu perfectione vel defectu vel actione aut affectione denominatur* : ut homo denominatur Philosophus a Philosophia . Denominatio enim est totus *suppositi* .

Subiectum informationis est *illud , in quo recipitur aliqua forma substantialis aut essentialis , a qua informatur ad constituendum totum aliquod physicum* . Verbi gratia , corpus humanum dicitur *subiectum informationis respectu animæ rationalis* .

Quartum est *subiecti genus quod attributio-*
nis

nis vocant : sed illud in Scholis sæpius vocatur *objectum* .

Objectum autem est *id quod potentia vel habi-* tui *objicitur* : siue , id circa quod potentia vel habitus occupatur : & duplex est , scilicet *materiale & formale* .

Objectum materiale est *illud circa quod poten-* tia vel habitus occupatur : ut visus circa colores : Logica circa mentis cogitationes : Metaphysica circa ens generatim versatur .

Objectum formale est *modus quo objectum* materiale attingitur : qui modus exprimitur his particulis , prout , quatenus , &c. ut Logica mentis cogitationes attingit , prout ad verum dirigendas .

Ex objecto materiali & formali exurgit *obje-* ctum totum seu *totale* .

Præterea ex substantiis aliæ dicuntur *causæ* , aliæ *effectus* .

Causa vulgo definitur *principium influens esse* in aliud .

Dicitur *principium* : & hoc vocabulo exprimitur illius genus . Nam omnis causa est *principium* , non omne *principium* est causa , ut infra videbimus in compendio physico : siquidem privatio est *principium* , non tamen causa corporis naturalis . Causa igitur est species *principii* .

Additur , *influens esse in aliud* , id est , in aliam naturam , saltem numero a se distinctam . Ut pater in hominibus dicitur causa filii , quoniam influit esse in filium ; & alia est natura filii , alia patris . Sed in Sanctissima Trinitate pater dicitur tantum *principium filii* , non causa : quia eadem est utriusque natura & divinitas . Unde filius quidem alius est a patre , id est , alia persona ; non aliud , id est , non alia natura .

Hæc causæ definitio soli effectrici proprie convenit . Quatuor tamen , imo quinque recenseri solent causæ , nimirum *finalis* , *efficientis* , *materialis* , *formalis* , & *exemplaris* .

Causa finalis seu finis est *id cuius gratia fit aliquid* : ut videbimus in Ethicæ compendio .

Materialis seu materia est *id ex quo fit aliquid* ut exponemus in compendio Physices.

Causa formalis seu forma est *id per quod res aliqua in certa specie constituitur*: ut etiam dicemus in Physico Compendio.

Causa exemplaris seu exemplar est *id ad cuius similitudinem fit aliquid*: cuiusmodi est *typus* ad cuius similitudinem extruitur ædificium.

Causa efficiens est *ea a qua fit effectus*: eaque dividitur vulgo in *primam & secundam*.

Causa prima est ea, quæ a nulla pendet ut agens & cui ceteræ subijciuntur, estque solus Deus.

Causa secunda est *ea qua pendet a prima in suis operationibus*, quæque merito appellatur *causa occasionalis*, quia non tam producit effectum ex se ipsa, quam dat occasionem primæ causæ ut eum producat.

Rursus causa secunda vel *generalis* est, quæ nempe ad multos & diversos effectus confert, ut Sol ad multas & diversas generationes; vel est *particularis*, quæ nempe ad aliquam tantum effectus speciem restringitur.

Præterea alia est causa princeps, alia instrumentalis: alia est causa *per se*, alia causa *per accidens*, &c.

PARS SECUNDA METAPHYSICÆ. S I V E PNEUMATOLOGIA.

Pneumatologia sive spirituum scientia disputat de Deo, de Angelis, & de mente hominis. Sit igitur

C A P U T I.

De Deo.

DEi nomine intelligitur *Ens summe perfectum*. Huius extat in nobis idea naturalis. Nam non aliter imperfectos esse nos cognoscimus, nisi quia ad ideam summæ perfectionis seu Entis summe perfecti, quam habemus, nos non accedere intelligimus. Non potest autem illa idea aliunde nobis adesse, quam ab ipso Ente summe perfecto seu Deo; cum in eo solo contineatur summa perfectio. Igitur existit Deus, seu Ens summe perfectum; idque ratio naturalis demonstrat.

Nec tantum existentiam Dei, sed etiam præcipua illius attributa licet demonstrare.

Primo enim *unus* est Deus. Nam si duo extarent, certe aliquo discrimine differenter inter se, & consequenter perfectiones seu dotes aliquæ essent in uno, quæ abessent ab altero; nec proinde forent ambo perfecti: quod tamen ad divinam naturam requiritur. Verum licet unus sit Deus in Natura, est tamen trinus in personis: sive unitas naturæ divinæ stat cum Trinitate personarum distinctarum, scilicet Patris, Filii, & Spiritus Sancti, ut Catholica fides nos docet.

Secundo, Deus est *spiritus*, non corpus: quia corpus est imperfectum.

Tertio, est *a seipso*, nec pendet ab alio ut existat: nam dependentia est imperfectio.

Quarto, est *æternus*: cum non sit ab alio.

Quinto, est *verus & bonus*: quia veritas & bonitas sunt perfectiones.

Sexto, est *immutabilis, immensus, infinitus, omnipotens, omnia sciens, &c.* ob eandem rationem.

Septimo, est *Creator* rerum omnium tam spiritualium quam corporearum. *Creatio* autem definitur *productio rei ex nihilo*.

Octavo, res omnes conservat seu in esse continet. Conservatio vero est continuata ac minime interrupta creatio.

Nono, omnia per providentiam suam regit & administrat. Providentia autem est æterna quadam dispositio & ratio, qua singula in suis fines peculiares, & omnia simul in finem universalem, scilicet ad Dei ipsius gloriam, diriguntur.

Decimo, omnia movet corpora, id est ea transfert a loco in locum: seu ipsa in diversis locis successive conservat.

Undecimo, intellectum creatum movet, quatenus cum perpetuo illuminat, seu intelligentiam ipsi tribuit.

Duodecimo, movet pariter voluntatem creatam; tum quia in bonum generatim ipsam continuo impellit: tum quia eam ex mala bonam efficit: nec tantum in esse simpliciter, sed etiam in tali esse, nempe in esse agentis, puta volentis, amantis, aversantis illam conservat.

Impellit etenim voluntatem in bonum generatim sumptum, quatenus indidit ipsimet voluntati appetitum boni tamquam sui objecti. Et ratio a priori est, quia cum Deus omnes res ad se ipsum ordinaverit tamquam ad summum Bonum, omnibus iidem rebus boni amorem impresit, istumque innatum affectum voluntati humanæ specialiter infixit, ut per hæc bona, quæ ipsa percipit, ad summum & incommutabile bonum perveniret. Quando vero eam ex mala bonam efficit, & conservat, id absque læsione humanæ libertatis præstat per Gratiam efficacem; hæc enim ita illuminat intellectum, & voluntatem inflammat ostendendo Summi boni amabilitatem præ cæteris aliis bonis, ut hominem a creaturarum adhesionem avulsam, ad ipsius Dei amorem & prosecutionem omnino liberam infallibiliter inducat. Explicat vim efficacis Gratia D. Augustinus his exemplis. Ostende ramum viridem ovi, & infallibiliter, sed tamen

tamen spontaneæ sequetur te. Ostende puero nucem, aut pomum; & infallibiliter, sed tamen libere manum extendet. Id ergo quod præstat Natura sine libertatis læsione, multo magis præstare potest Naturæ Auctor sine libertatis humanæ detrimento.

C A P U T II.

De Angelis.

Angelus græce idem est ac nuntius latine. Præcipuum enim Angelorum officium est mandata divina perferre.

Definiri solet Angelus in Scholis, spiritus creatus, suo modo completus.

Dicitur spiritus, sive substantia cogitans; non corpus, sive substantia extensa.

Dicitur deinde creatus, ut distinguatur a Deo, qui increatus est, & summe perfectus.

Denique dicitur suo modo completus: hoc est, sui juris; nec ad constituendam una cum corpore organico naturam aliquam instat animæ rationalis a Deo destinatus.

Tres vulgo recensentur Angelorum Hierarchiæ, seu sacri principatus: & in singulis Hierarchiis tres numerantur ordines.

Prima Hierarchia continet Seraphinos, & Cherubinos, & Thronos.

Secunda, Dominationes, Virtutes, & Potestates.

Tertia, Principatus, Archangelos, & Angelos specificè sumptos.

C A P U T III.

De mente humana.

Mens humana definitur a Sancto Augustino libro de quantitate animæ num. 22. alias cap. 13. substantia quadam rationis participans, regendo corpori accommodata: id est, substantia

stantia cogitans, quæ cum corpore humano coniuncta hominens, tanquam pars illius præcipua, constituit.

Cogitare autem est *intelligere & velle*. Unde duæ sunt humanæ mentis facultates, scilicet *intellectus & voluntas*, ab ea non reipsa distinctæ.

Intellectus definiri solet *facultas animæ rationalis ens omne & modum entis percipiens*.

Voluntas dicitur *facultas animæ rationalis, quæ bonum generatim ab intellectu exhibitum prosequitur, & malum aversatur*.

Cum autem humana mens sit substantia diversæ plane ordinis a corpore, minime pendet a corpore ut existat; & proinde soluto corpore subsistens manet. Cumque simplex sit, non constans ex partibus, ut corpus, non corrumpitur, nec varias subit mutationes instar corporis, sed stat incorrupta, semperque est substantia cogitans, & consequenter substantia vivens: nam vita spirituum in cogitatione consistit. Ergo semper vivit, nunquam moritur, sive est immortalis.

COMPENDIUM PHYSICÆ.

Physica secundum vim nominis est scientia Naturæ seu corporum naturalium. Unde definitur *scientia speculativa, quæ versatur circa corpus naturale, quatenus naturale est*.

Dicitur *scientia speculativa*, seu contemplatrix; quia finis ejus est speculatio seu contemplatio: conquiescit enim in objecti sui contemplatione, nec quidquam circa illud molitur.

Cum autem corpora omnia naturalia consideret, quæ nempe in hoc aspectabili Mundo sunt posita: tam late patet, quam universa hæc Natura, seu Mundi aspectabilis compages.

Natura quippe sæpius sumitur pro corporum omnium

omnium naturalium coagmento, ut cum dicitur *Deus esse Naturæ auctor*, intelligitur hujus rerum Universitatis conditor.

Natura etiam pro causis naturalibus a Deo motis & ordinatis accipitur: ut cum dicitur: *Deus & Natura nihil moluntur frustra*: idem est ac si dicatur, Deus & causæ secundæ a Deo motæ & directæ nihil perperam efficiunt.

Aliquando materia & forma dicuntur natura apud Aristotelem; sed forma præcipue ita nominatur: nam forma est id per quod res est id quod est: sive est principium omnium proprietatum: & proinde merito dici potest rei natura.

Natura autem sic sumpta definitur ab Aristotele lib. 2. Physicorum cap. 1. *principium & causa motus & quietis ejus in quo est primo, per se, & non per accidens*.

Dicitur primo *principium*: hoc est, id unde est, vel fit motus. Per motum autem intelligitur hoc loco mutatio naturalis: per quietem vero permanens rei in suo statu & loco.

Secundo, dicitur *causa*: quoniam natura non est quodlibet principium motus: sed est principium influens esse in motum. Sicque natura distinguitur a termino, a quo fit motus: quia terminus a quo fit motus, non est causa motus, seu non est principium influens esse in motum.

Tertio, dicitur *eius in quo est*: sive ejus rei in qua est natura. Quia ratione distinguitur a causa efficiente, quæ est principium motus ejus rei, in qua non est.

Quarto, adjicitur hoc vocabulum *primo*: quia Natura est primum principium motus & quietis.

Denique additur *per se, & non per accidens*: id est, necessario, non contingenter; quia natura debet necessario, & ratione sui, non vero contingenter movere subiectum in quo est. Sicque Natura differt ab Arte, quia ars non est natura sua principium motus ejus in quo est, sed tantum per accidens. Nam etiam si Ars

medica in homine Medico seipsum curante sit causa sanationis, quæ sanatio juxta Peripateticas ideas est motus ab ægritudine ad sanitatem; non tamen est illius causa *per se*: quia non debet natura sua movere seu mutare Medicum, in quo est, ab ægritudine ad sanitatem: cum perinde possit Medicus iste ab alio Medico, imo quandoque melius quam a seipso curari. Itaque si seipsum curat, hoc tantum fit *per accidens*, & contingenter: quoniam aliter fieri potest.

Hæc definitio Naturæ ab Aristotele tradita vulgo usurpatur in Scholis: tametsi in multis deficiat. Sed in eo præsertim erravit Aristoteles, quod corpora naturalia in hoc ab artefactis differre statuit, quod naturalia in se habeant principium activum sui motus, non item artefacta. Certum quippe est, per ideam naturalem claram & distinctam corpus omne esse ad motum & quietem prorsus indifferens; nec posse ad alterutrum, nisi ab aliqua causa externa, determinari: adeoque natura dici non potest principium activum motus & quietis ejus, in quo est.

Quamobrem natura brevius & clarius dicitur, *id quod res est*: sive, *id quo res est id quod est*.

Utrumque illud sit, de Natura, seu corpore naturali agit Physica tribus partibus.

Prima est de corpore naturali generatim.

Secunda de corporibus vitæ expertibus.

Tertia de corporibus viventibus.

PARS PRIMA PHYSICÆ.

De Corpore generatim.

DE corpore naturali generatim sumpto hæc nobis inquirenda sunt.

Primo, an, & quid sit corpus physicum.

Secundo, dicemus de primariis, & insensibilibus corporum naturalium principiis.

Tertio, de eorum principiis sensibilibus, & secundariis.

Quarto de primariis ipsorum affectionibus.

Quinto, de loco & tempore.

Sexto denique de secundariis, & compositis corporum affectionibus, seu qualitativis.

CAPUT I.

An, & quid sit corpus physicum.

CORPORIS physici nomine omnes naturaliter intelligunt substantiam in longum, latum, & profundum extensam. Detractis quippe omnibus, quæ corpori inesse advertuntur, ut motu, situ, colore, duritie, ac cæteris qualitativis, dummodo substantia extensa remaneat, corpus remanere naturaliter ab omnibus hominibus concipitur.

Hæcque est mens sancti Augustini, ac veterum Philosophorum. Sed Philosophi Scholastici cum sancto Thoma extensionem actualem a corpore physico separari posse ajunt: idque ad explicationem tum variorum Christi miraculorum, tum speciatim Mysterii Eucharistiæ necessarium contendunt. Unde corpus physicum juxta posteriorem hanc sententiam, definiti non potest *substantia extensa*, eo sensu quod actualis extensio ad essentiam corporis physici

pertineat, sed tantum eo sensu, quod exigat essentialiter extensionem, sive quod sit substantia radicitus, & quoad exigentiam extensa.

Multas huiusmodi substantias existere certissimum est. Cum enim illas sensu vivido, constanti, perpetuo, & uniformi percipiamus, ac pluribus modis ab iis, etiam nonnunquam inviti, validissime afficiamur, puta doloris, punctationis, aut ustionis sensu: vel eas existere necesse est: vel Deum perpetuo sic nobis illudere, ut ab errore nos liberare non valeamus. Deus autem, utpote summe bonus, & summe perfectus, deceptor esse non potest; & consequenter corpora physica in rerum Natura existere est certissimum.

C A P U T II.

De primariis, & insensibilibus corporis naturalis principiis.

P Rincipium generatim definitur, id unde res aliqua vel est, vel fit, vel cognoscitur. Per quam definitionem triplicis generis principia designantur: scilicet *principia compositionis*, ex quibus nempe est vel componitur aliquid: *Principia generationis*, ex quibus fit: ac demum *principia cognitionis*, ex quibus cognoscitur.

Principia cognitionis sunt vel signa, quibus in rei cognitionem ducimur, sive quae praeter speciem sui quam ingerunt sensibus, aliud aliquod faciunt in mentem venire: vel sunt Axiomata, id est, sententiae communes omnibus notae; cuiusmodi est haec propositio: impossibile est, eundem simul sit, & non sit.

Principia generationis sunt ea, sine quibus neque esse, neque concipi potest generatio corporis naturalis, & sensibilis: suntque materia, forma, & privatio secundum Aristotelem.

Principia compositionis sunt ea, ex quibus fit corpus naturale, scilicet materia & forma secundum eundem Aristotelem.

Prin-

Principia cognitionis dicuntur *metaphysica*: principia autem generationis, & compositionis *physica* nominantur. Nonnulla tamen eorum dici possunt *metaphysica*, scilicet ea, quae a Pythagoraeis, Platoniciis, & Peripateticis sunt adhibita. Sed ea, quae proposuerunt olim Democritus, & Epicurus, ac nostris temporibus Gassendus, & Cartesius, *mechanica* potius sunt appellanda.

Horum Philosophorum opinioniones sigillatim, sed breviter, sunt exponendae.

Pythagoraei.

Pythagoraei res omnes naturales ex materia seu subiecto & numeris constare docebant, ut refert Aristot. lib. 1. Metaph. c. 6. hoc est, ex materia quadam certo ordine, mensura & ratione conformata ac divisa, certoque modo agitata. Nihil enim aliud numerorum nomine potest hoc loco intelligi. Neque ab hac sententia fere discrepant Plato, & ipsius sectatores.

Platonici.

Platonici quippe omnia ex subiecto & idea constare asseriebant. Quae sententia duplici sensu a Philosophis fuit explicata.

Alii nimirum perhibere solent, eam Platonis fuisse mentem, ut omnia ex materia & ideis externis, seu extra Deum, & res ipsas positae, tanquam aeternis quibusdam exemplaribus, fieri denderet. Hanc ipsi opinionem tribuit Aristoteles lib. 1. Metaphys. cap. 6. & alibi.

Alii e contrario sentiunt Platonem istas ideas externas, sive aeterna rerum exemplaria, tum extra Deum, tum extra res ipsas posita, ac per se subsistentia, non fuisse commentum: sed credidisse tantum Mundum hunc, & singulas ejus partes a Deo fuisse procreatas secundum ideas quas mente habet: non secus ac res artefacta ab artifice, secundum ideam quam mente gerit, efficiatur. Haec posterior sententia Platone dignior est, & Peripateticorum doctrinae magis consentanea.

C 6

Peri-

Peripatetici.

Peripatetici post Aristotelem duo admittere solent corporis naturalis principia; *materiam* nimirum, & *formam*: quæ forma idem quiddam est, ac *idea* divina rebus impressa: adeo ut Peripateticorum cum Platonis in ea re dissidium in sola vocabuli ambiguitate positum videatur, & facile componi possit.

Si quid igitur Platonicos inter & Peripateticos discriminis occurrat, id in eo solo positum est, quod præter materiam & formam, quæ principia compositionis dicuntur, quæque cum materia, & idea Platoniorum consentiunt, tertium principium addant Peripatetici, nempe *privationem*, quæ principium generationis dicitur. Hinc illi modi loquendi in Scholis familiares: duo esse principia compositionis corporis naturalis, seu in *falso* esse, nempe *materiam*, & *formam*, ex quibus corpus constat: & tria principia *inferi*, seu generationis, sine quibus nimirum neque esse, neque concipi potest generatio; nempe *materiam*, *formam*, & *privationem*.

Generatio quippe universe definiri solet: *transitus a non esse ad esse*. In quo transitu tria requiruntur secundum Peripateticos: nempe *terminus a quo fit transitus*: & dicitur *privatio*: *terminus ad quem fit transitus*, & est *forma*: ac denique *subiectum* ipsum quod transit a privatione ad formam; & est *materia*. Idque exemplo ignis explicant. Cum enim fit ignis ex ligno, transit lignum a privatione ignis ad formam ignis.

Privatio igitur est terminus a quo fit generatio: & definitur in Scholis *absentia formæ in subiecto apto ad eam recipiendam*, ut cæcitas dicitur privatio visus in homine, quoniam aptus est homo ad visum recipiendum. In eoque distinguunt *privationem a negatione*: siquidem negatio est *absentia formæ in subiecto inaptum ad eam recipiendam*: ut carentia visus in lapide dicitur.

dicitur *negatio*; quia lapis non est aptus ad visum recipiendum.

Materia tribus potissimum modis sumitur: scilicet *materia in qua*, quæ dicitur *subiectum*, in quo forma vel qualitas recipitur, ut diximus antea: *materia circa quam*, quæ vocatur *objectum*, de quo iidem actum est superius: & *materia ex qua*, quæ est *subiectum ex quo fit aliquid*. De materia postremo hoc modo sumpta hic agimus, quæ duobus modis ab Aristotele definitur: *negative* scilicet, & *positive*.

Negative quidem lib. 7. Metaphysicorum c. 3. dicitur *id quod neque est quid, neque quantum, neque quale, neque aliquid eorum quibus ens determinatur*. Hoc est, ut interpretantur vulgo, neque est substantia sensibilis; neque determinata quantitas, aut qualitas; neque ullum ex decem prædicamentis Aristotelicis.

Positive vero libro 1. Physicorum capite ultimo, definitur *materia, primum subiectum uniuscuiusque, ex quo insito & remanente fit aliquod totum per se, & non per accedens, & in quod ultimum, si quid interit, abit*.

Dicitur *primum subiectum uniuscuiusque corporis*, quia materia non fit ex alio priore subiecto.

Additur, *ex quo insito & remanente in corpore naturali fit aliquod totum per se, & non per accedens*: scilicet fit corpus naturale.

Totum *per se* dicitur, quod constat ex partibus naturalem ad se ordinem habentibus, ut homo constat ex mente & corpore.

Totum *per accedens* dicitur, quod constat ex partibus naturalem ad se ordinem non habentibus: Talis est acervus lapidum. Nam lapides isti ad constituendum illum acervum a Natura non destinantur.

Corpus autem naturale est totum *per se*, & proinde unius speciei, non multiplicis essentia: idque constat ex materia tanquam ex primo subiecto, & in eam resolvitur, tanquam in ultimum subiectum.

Formæ nomine intelligitur in Scholis qualitas.

bet corporis perfectio, sive ea sit essentialis, sive accidentalis. De forma essentiali sive substantiali hoc loco agimus.

Forma autem substantialis sive essentialis est *actus seu perfectio corporis sensibilis*: hoc est, id per quod corpus sensibile in tali esse constituitur, & ab omnibus aliis secernitur: quod quidem in homine est mens ipsa seu anima rationalis; in brutis vero & plantis actiua quædam, subtilisque substantia, ac denique in corporibus vitæ expertibus certa quædam totius corporis singularumque partium dispositio, seu accidentium congeries.

Cæterum Pythagoræi, Platonici, & Peripatetici duo saltem admittunt rerum naturalium principia, scilicet materiam & numeros; vel materiam & ideam; vel materiam & formam; quæ principia, quoniam solo intellectu percipiuntur, *Metaphysica* solent nominari; tamen revera non discrepent a principiis *mechanicis*, scilicet a materia, & artificiosa materiæ dispositione, quæ consistit in mensura extensionis, in figura, situ, motu, & quiete. Hæc enim sunt principia, quæ vulgo *mechanica* nominantur.

Exitire autem alii Philosophi, nempe Parmenides & Melissus, qui unum tantum rerum principium agnoscebant, nempe *ens*: quod Melissus quidem *infinum*, Parmenides vero *finum* putabat. Sed probabilissimum est, utrumque intelligendum esse, aut de causa prima rerum esse trice; aut de solo principio materiali, sive de materia, quæ omnibus Mundi partibus est communis; quam Melissus quidem infinitam, Parmenides vero finitam defendebat.

Quod spectat ad principia *mechanica*, quæ nempe ex artificiosa rerum structura, motu, quiete, situ, & partium figura petuntur: ea inter veteres Philosophos amplexi sunt Democritus, ejusque sectatores Leucippus, Epicurus, Anaxagoras, Anaximander, alique; qui omnem generationem coalitione aut secretionem

corpu-

corpuseulorum fieri credidere. Hoc tantum differt Anaxagoras a Democrito, Epicuro, & aliis, quod statuat omnia esse actu in omnibus secundum proprias suas formas; ita ut in ligno v. gr. sit actu ignis secundum propriam ignis formam, ac rationem: atque ita in reliquis: unde Auctor est *Panspermia*, seu disseminationis rerum omnium in omnibus: cum Democritus, Epicurus, & alii non ita defendant omnia esse in omnibus, ut actu ignis sit in aqua secundum propriam formam, sed tantum potestate.

Eadem principia sectati sunt recentiores; Gassendus nimirum & Cartesius, quamvis inter se non parum dissentiant.

Gassendus.

Gassendus Democritum & Epicurum in omnibus pene secutus, res omnes naturales ex atomis & inani, seu pleno & vacuo constare asseveravit: eamque doctrinam tum ex Diogene Laertio desumpsit; tum maxime ex Lucretio, qui Democriti, & Epicuri placita latinis versibus in libros sex distribuit comprehendit.

Per *atomos* intelligit corpuseula quædam minutissima, & insectilia, utpote solida, nullumque intra se vacuolum, nullos meatus habentia. Ex his autem res omnes corporeas coaluisse putat.

Cum autem eorum corpuseulorum formæ seu figuræ penitus diversæ sint, non tam apte eas inter se conjungi existimat in corporum compositione, quin spatiola quædam omni corpore destituta intercipient, quæ spatiola *vacui disseminationi* nomine designantur.

Quemadmodum vero ex atomorum conjunctione corpora omnia constare existimat; ita per earum transpositionem, additionem, vel deductionem eadem variari, & corrumpi; proindeque ex iis alia generari docet.

Cartesius res omnes ex materia certo motu agitata, variisque formis instructa componi existimat.

Per materiam nihil aliud intelligit, quam substantiam in longum, latum, & profundum extensam, seu extensionem ipsam, quam solidam & substantialem esse debere arbitratur: alioqui nihil foret: nihili autem nulla est extensio. Itaque vacuum, quod nihil aliud esse potest, quam *nihilum* extensum, omnino iudicat impossibile; in quo a Democrito, Epicuro, & Gassendo discrepat, quibus vacuola quædam inter atomos dispersa seu disseminata intercipi videntur.

Deinde materiam in indefinitum divisibilem statuit, atomosque seu corpuscula insectilia resistit, contra ac videtur Gassendo, qui cum reliquis Epicureis corpuscula quædam solida, & indivisa tanquam prima rerum initia acriter tuetur.

Denique cum Epicurei innumeras propemodum suis atomis formas affingant, ipse triplex tantum materię genus ponit, nempe materiam subtilissimam, quæ *primum elementum*: materiam globosam, & minus subtilem, quæ *secundum*: ac tandem crassam seu striatam, quæ *tertium elementum* ab ipso nominatur.

Ut autem ostendat, quomodo triplex illud materię genus prodierit, aut saltem prodire potuerit, statuit omnem illam materiam, ex qua hic Mundus aspectabilis est compositus, potuisse a Deo dividi in partes propemodum æquales & angulatas: deinde illas celeri motu tum circa variorum vorticum, tum circa propria centra potuisse agitari. Igitur attritis angulis primo subtilissimus pulvis exilire debuit, quæ est materia primi elementi, omnis figuræ capax, nullius tenax. Secundo globuli quidam in medio post angulorum excussionem relictæ sunt: quæ est materia globosa, seu secundum ele-

elementum, vel ætherea substantia. Tertio denique majuscula quædam fragmenta occurrunt ad motum minus expedita, aliaque aliis implicita, quæ materiam crassam, seu tertium elementum constituunt.

Cum enim materia primi elementi spatia triangularia, quæ in medio trium globulorum secundi elementi reperiuntur, a centro vorticis ad polos usque compleat, simulque cum ipso vortice moveatur; debuerunt majores illius particule, quæ minus celeriter moveantur, induere formam in sua latitudine, & profunditate triangularem: & quoniam non recto motu, sed per gyros cum ipso vortice feruntur, necesse est, ut ex iis concretas moleculas concipiamus, tanquam exiguas columnas tribus *striis*, in modum cochlearum intortis, excavatas. Hinc crassa illa materies simul & *striata* vocata: ex eaque magneticam potissimum virtutem repetit Cartesius.

CAPUT III.

De principiis sensibilibus, & secundariis corporum sensibilibus.

PRincipia sensibilia vocantur, quæ sensibus obvia sunt, & ex insensibilibus constant: eaque sunt tum Peripateticorum, tum Chymicorum elementa, quæ per primam magisque obviam corporum naturalium, & mixtorum analysin seu resolutionem deteguntur. Igitur *elementum* sensibile constat ex principiis insensibilibus; *principia* vero ex aliis prioribus non componuntur.

Elementum autem sensibile definitur ab Aristotele libro 3. de Cælo cap. 3. *corpus quoddam in quod cætera corpora proxime dividuntur seu resolvuntur, in quibus inest potentia aut actus, ipsum autem in specie sua est indivisibile*. Brevius dici potest *corpus sensibile, quod in partes sensibiles diversæ speciei dividi non potest*, & ex quo alia corpora quæ dicuntur mix-

mixta, componuntur. Sic aqua in partes sensibiles diversæ rationis dividi non potest, & ex aqua, terra, ac cæteris elementis fiunt ea corpora quæ mixta dicuntur, ut lignum, frumentum, fructus, &c.

De elementorum autem sensibilibus numero non consentiunt Philosophi. Alii unum duntaxat admittunt, ut Hesiodus *terram*; Thales Milesius *aquam*; Diogenes *aerem*; Heraclitus *ignem*. Alii quatuor propugnant, ut Empedocles *ignem, aerem, aquam, & terram*: quæ fuit etiam sententia Aristotelis, Hippocratis, Peripateticorum & Galenicorum.

Ex iis autem tria duntaxat retinemus elementa, nempe *aerem, aquam, & terram*. *Ignis* enim proprie dici nequit elementum, cum ex diversæ rationis partibus constet: sed illius loco tria peti possunt e Chymicorum officinis, nempe *sal, sulphur, & Mercurius*.

Vulgata autem Peripateticorum elementa sic definiuntur ab Aristotele libro 2. de generatione & corruptione cap. 3. *ignis* quidem, *elementum calidum & siccum*: *aer* *elementum humidum & calidum*: *aqua* *elementum frigidum & humidum*: *terra* denique *elementum siccum & frigidum*. Quas definitiones expendemus inferius, cum de calore, frigore, humiditate, & siccitate verba faciemus.

Illud modo observandum est ex Aristotele libro 2. de generatione & corruptione cap. 4. ex elementis alia esse *asymbole*, seu *dissymbole*, quæ nempe in nulla prima qualitate conveniunt, ut sunt *ignis & aqua*; hæc enim frigida est & humida; ille vero calidus & siccus: alia vero *symbole*, quæ in una prima qualitate conveniunt; ut *aer & aqua* in humiditate; *ignis & terra* in siccitate conveniunt.

Nihil aliud de natura elementorum nos docuit Aristoteles. Sed qui mechanica Physicam sectantur, quiddam specialius, & ad elementorum notitiam adipsendam magis accommodatum tradere solent.

Gassendi

Gassendus, & Epicurei omnes ignis naturam in atomis quibusdam rotundis constituunt, quæ atomi cum sint admodum mobiles, summa celeritate volvuntur, atque in omnes partes vibrantur, ita ut obvia corpora incidere & dissipare valeant.

Hunc autem rapidum motum ignitis atomis congenitum esse docent, adeo ut semper moveri nitantur, & nisi quid eas prohibeat, continuo moveantur. Quod quidem cum recta ratione videtur pugnare; cum nulli corpori id concessum sit ut se moveat, cum quiescit; vel sistat se, cum movetur.

Cartesius subtilissimam suam primi elementi materiam in perpetuo nec interrupto motu, jam inde ab ipso Mundi exordio perseverare statuit: quod quidem ut hypothesis rationi maxime consona videtur admittendum.

Cum igitur materia primi elementi crassiorum corporum meatus sic pervadit, ut nullas tertiæ elementi particulas secum abripiat, tunc nullo effectu sensibili se prodit; nec ignis rationem habere tunc videtur. Sed ubi majore copia intra hujusmodi corporum meatus admittitur, ita ut vires exercere possit, & terretres seu tertiæ elementi particulas abducere, & quoquoersus agitare: tum ignem excitat, qui materię globosæ, seu secundi elementi, vel æthereæ substantię impulsionem fulget, obviaque corpora divellendo accendit. Cui quidem sententiæ facile acquiescimus, dummodo per eas partes crassiiores tertiæ elementi intelligentur partes sulphuræ & nitrosæ: nam ex solæ per subtilissimam primi elementi materiam in omnem partem agitata ignem efficiunt.

Aeris naturam & vires aliter explicare non possumus, quam per effectus, & experimenta quibus qualitercumque hac nostra ætate innovare.

Hunc ex aquis exhalationibus constare non concedimus: nam magna in eo deprehenditur *vis classica*, seu vis qua compressus aer sese in pri-

pristinum statum restituit. Hæc autem vis in aqua non viget.

Satius dicendum cum Cartesio, quemadmodum crassiores tertii elementi particule in primo elemento natantes ignem efficiunt, sic eadem in secundo elemento seu ætherea substantia fluitantes aerem & ceteros liquores efficere. Huiusmodi vero tertii elementi particule, quæ in secundo elemento natantes aerem constituunt, videntur esse oblongæ, & instar pilorum, aut lanæ filamentorum, ut comprimi possint ac dilari: aliter quippe vis aeris elastica non facile posset intelligi.

Aquæ natura non uno modo a veteribus & recentioribus Philosophis fuit explicata.

Gassendus post Lucretium, & alios Epicureos aquæ naturam in particulis levibus & rotundis, aut certe ad formam rotundam accedentibus constituit: quæ partes interstitiis vacuis discretæ facile tactui cedunt; cumque lubricæ sint, nisi contineantur, disfluunt. Quamvis autem admodum sint tenues, non tamen ad eum renuitatis & mobilitatis gradum accedunt, qui in igneis particulis reperitur. Multo minus ad puncta mathematica, omnis plane extensionis expertia, sunt producendæ, ut visum est Galileo insigni Ducis Hetruriæ Mathematico. Huiusmodi enim puncta a vera, sinceraque Physica eliminari oportet.

Cartesius probabilius existimat aquæ particulas oblongas esse, teretes, laves, & flexibiles, alias aliis anguillarum more incumbentes. Hæc enim constituta partium dispositione, omnia aquæ phænomena satis commode possunt explicari.

Terra denique est id, quod inter elementa maxime fixum est & solidum, cum ignis vis sursum non efferatur. Sed cuius figuræ sint ipsius particule, divinare non possumus.

Chymici aerem inter elementa non annumerant: sed præter aquam, quam phlegma, & terram, quam caput mortuum nominant, tria re-

cen-

centent elementa, scilicet salem, sulphur seu oleum, & mercurium seu spiritum.

Mercurius seu spiritus est pars mixti subtilissima, & mobilissima, quæ proinde sursum evolat.

Oleum sive sulphur est pars mixti pinguior, ex particulis ramosis, ac inter se implexis constans.

Sal denique est corpus rigidum, ex particulis durioribus & aculeatis compactum.

CAPUT IV.

De primariis corporum naturalium affectionibus.

Simplices ac primariæ corporis naturalis affectiones sunt

Primo, Mensura seu quantitas extensionis, quæ responderet ad quæstionem factam quantum sit corpus.

Secundo, Motus & quies.

Tertio, Figura & situs.

Magnitudinem sive quantitatem extensionis sequuntur divisibilitas, & impenetrabilitas.

Impenetrabilitas definitur *capacitas replendi locum cum exclusione alterius corporis*. Id autem locum replet, quod extensum est: nec viribus Naturæ fieri potest, ut duo corpora se penetrarent, sive eodem loco ponantur. Penetratio enim dicitur *positio duorum vel plurimum corporum in eodem loco*: quæ naturaliter fieri non potest.

Divisibilitas est *capacitas quam corpus habet, ut in partes dividatur*.

Figura, ut ante dictum est, definitur *exterior corporis terminus*.

Situs est *dispositio partium corporis in loco*.

Quies definitur *permanens rei in eodem loco, quæ*

quæ dici quidem potest modus aut relatio realis corporis ad locum; sed non est vis aliqua, per quam corpus agat seu motui resistat, ut placet Cartesio 2. par. Principiorum, art. 26.

Motus generatim, pro quacumque scilicet mutatione sumptus, definitur ab Arist. lib. 3. Physicorum cap. 1. *actus entis in potentia quatenus in potentia*: id est, ut vulgo interpretatur, perfectio entis alicujus, quatenus tendit ad aliam perfectionem aut terminum, quem non habet.

Quæ definitio ut intelligatur, observandum cum Aristotele ibidem, quædam entia esse in potentia tantum, ut aqua frigida, sive potius glacies est in potentia tantum respectu caloris: quædam esse in actu tantum, ut aqua calida est in ipso actu caloris: quædam denique partim esse in actu & partim in potentia, ut aqua quæ calefit, quæque tendit actu ad calorem. Hæc entia quæ sunt in potentia & in actu simul, dicuntur moveri.

In omni mutatione seu motu generatim duo sunt termini, inquit idem Aristoteles lib. 3. Physicorum cap. 2. ac proinde ex istis terminis vel solus terminus a quo fit motus, est realis: vel solus terminus ad quem fit motus; vel ambo sunt reales.

Quare mutatio vel est a non esse ad esse, & dicitur generatio: vel est ab esse ad non esse, & dicitur corruptio, vel denique ab esse ad esse, & dicitur motus specificæ ac propriæ sumptus, qui adhuc triplicis est rationis apud Aristotelem.

Primus est a loco in locum, & dicitur *latus seu motus localis*.

Secundus, a qualitate ad qualitatem, ut a frigore ad calorem, & dicitur *alteratio seu variatio*. Sed si variatio omnis partium transpositione, additione, vel deductione fiat, ut revera fieri existimamus, non est sane fecerenda alteratio a motu locali, tanquam diversa motus species.

Tertius denique est a quantitate ad quantitatem; & duplex est, nimirum vel a minore ad majorem, & vocatur *accretio*, seu incrementum; vel a majore ad minorem, & *decretio* seu decrementum nominatur. Sed cum isti motus additione & deductione partium fiant, non sane diversam a motu locali speciem constituunt. Ea tamen est mens Aristotelis, ut ad tres Categorias fiat motus, nempe ad *quantitatem*, ad *qualitatem*, & ad *ubi*.

Motui opponitur vel *quies*, de qua modo dictum est, vel alius motus.

Sic in motu locali, motus sursum opponitur motui deorsum; motus antrorsum motui retrorsum; motus dextrorsum motui sinistrorsum.

In variatione, motus a frigore ad calorem opponitur motui a calore ad frigus.

In motu a quantitate ad quantitatem, opponitur incrementum decremento, & vicissim.

Qui Physicam Mechanicam amant, ut Epicurei omnes, Gassendus, & ipse Cartesius, solum motum localem in corporibus agnoscunt, quem diverso tamen modo definiunt & explicant.

Gassendus quippe sectione prima Physicæ lib. 5. cap. 1. post Epicurum definit motum localem *migrationem de loco in locum*, hoc est in ipsius mente, de spatio in spatium.

Cartesius qui nullum in Natura vacuum, ne possibile quidem, judicat, & spatium omne seu extensionem promiscue cum corpore Physico usurpat, motum localem aliter quam per spatium vacuum definit secunda parte Principiorum articulo 25. nempe *translationem unius partis materiae, sive unius corporis ex vicinia eorum corporum, quæ illud immediate contingunt, & tanquam quiescentia spectantur, in viciniam aliorum*.

Quæ quidem definitio secundum varios, quibus intelligitur, modos, nunc vera, nunc falsa videri potest.

Primo, est vera si corpus dicatur moveri, cum transfertur ex vicinia corporum, quæ quamvis re ipsa moveantur, spectantur tamen ut quiescentia, & per vim imaginatricem fixa redduntur: ut cum Sol ab Ortu ad Meridiem in systemate Tyconico transferri dicitur, discedit ab Orientis puncto, quod per mentem concipitur, tanquam quiescens, etiam si moveatur; & transit ad punctum meridianum, quod similiter per imaginationem tantum sistitur.

Secundo falsa est, si corpus, v. g. lignum, quod secundo flumine devolvitur, & iisdem aquæ partibus ambitur, omnis motus dicatur expers; palus vero in medio flumine defixus dicitur moveri: quia illud non transit a vicinia earum aquæ partium, quibus immediate involvitur, in viciniam aliarum; hic vero diversis aquæ fluentis partibus continuo applicatur, sive a vicinia quarundam partium in viciniam aliarum transit. Omnes enim homines vulgo concipiunt lignum, quod secundo flumine devolvitur, etiam si iisdem aquæ partibus ambiatur, re ipsa moveri; palum vero in medio flumine defixum quiescere.

In motu spectantur *quantitas, determinatio, reflexio, & refractio*.

Quantitas motus est id quod respondetur ad questionem factam quantus vel quam magnus sit motus; sive id quo motus quilibet cum altero comparatur, vel major vel minor eo dicitur: idque ex duplici capite debet æstimari, nempe ex mole aut pondere corporis mobilis, & ex motus velocitate: adeo ut æqua sit motus quantitas in duobus corporibus, quorum alterum alterius duplum est, sed dimidiata tantum velocitate motum.

Determinatio motus est illius directio in unam potius partem, quam in aliam.

Reflexio motus est regressus corporis mobilis ex alio corpore, quod penetrare non valet, resiliens: ut cum pila in parietem immissa reflectitur.

Re-

Refractio est inflexio aut curvatio motus, quæ corpus mobile ob majorem minoremve liquidum, quod oblique subit, resistentiam, a recta quam insistebat linea deflectit.

CAPUT V.

De tempore & loco.

Motus localis, seu transitur a loco in locum, per interjectum spatium, successivus est, & tempore indiget ut fiat.

Tempus autem duratio quædam est seu *permanens rei in suo esse*: cujstriplex vulgo species assignatur a Theologis, nimirum *æternitas, ævum, & tempus*.

Æternitas definitur a Boetio lib. 5. de consolatione Philosophiæ profa 6. *Interminabilis vite tota simul & perfecta possessio*.

Dicitur *possessio vite*: quoniam æternitas soli Deo viventi competit, cujus vita *interminabilis* est, sive nullum habuit initium, nec ullum habitura est finem.

Additur *tota simul*, non vero successiva: quia in æternitate nihil est præteritum, nihil futurum, sed omnia præsentia. Unde quamvis mundus extitisset ab æterno, non tamen ejus duratio dici posset æterna, quia successionem habuisset.

Ævum vulgo dicitur a Theologis *duratio quæ principium habet, sed cujus nullus futurus est finis*: qualis est duratio Angelorum aliarumque mentium.

Sed ævi nomen quandoque pro æternitate, quandoque pro longa ætate aut sæculo apud Auctores classicos usurpatur.

Tempus definitur ab Aristotele lib. 4. Physicorum cap. 16. *numerus seu mensura motus secundum prius & posterius*: id est, mensura motus secundum partes priores, & posteriores, sive quarum alia præcedunt, alia vero subsequuntur. Hæc definitio vera non est, cum mo-

Tom. V.

D

tus

tus sit potius mensura temporis, quam vicissim: siquidem adhiberi solet motus ad mensurandum temporis; v. gr. motus aut conversio Solis, motus horologiorum, &c.

Quamobrem tempus melius dicitur *duratio successiva, quæ & initium habuit, & finem habere potest*.

Cum vero motus fieri non possit sine tempore, certe nec sine loco fieri potest: siquidem est transitus a loco in locum.

Sed loci nomen ambiguum est, quod proinde prius dividi debet quam defini. Locus enim vel internus est, vel externus.

Locus internus, qui solus proprie ab Epicureis admittitur, est spatium corpore quolibet occupatum seu repletum: v. g. locus internus liquoris in dolio contenti est illud spatium, quod liquor occupat, quodque secundum Epicureos remaneret vacuum, si virtute divina liquor in nihilum redigeretur, & quodlibet aliud corpus in ejus locum succedere prohiberetur. Sed cum hujusmodi spatium nihil sit, ac nihili nulla sit extensio: ipsum in sola duntaxat Epicureorum phantasia extendi constat.

Locus externus definitur ab Aristotele lib. 4. Physicorum cap. 6. *superficies prima & immobilis corporis aliud corpus ambientis*. Sic locus externus ipsius Solis est ea Cœli superficies, quæ immediate Solem tangit & comprehendit.

Dicitur *superficies prima & interior corporis aliud corpus continentis*. Quæ superficies interior dicitur etiam *concava*; exterior vero *convexa*.

Additur *immobilis*, ut distinguatur locus a vase; quia vas est locus mobilis, & locus est vas immobile, inquit ibidem Aristoteles.

Sed quomodo ista loci externi immobilitas cum mobilitate corporum stare possit, explicatum difficile videtur.

Itaque quod antea ad motus expositionem attulimus, id ad declarandam loci naturam adhi-

adhibendum putamus: ac superficiem illam corporis ambientis duplici modo consideramus; *physice* scilicet ac *mathematice*.

Physice quidem spectatur, cum consideratur quatenus est in corpore physico, multis qualitatibus sensibilibus, puta fluiditate, mobilitate, &c. prædito.

Mathematice vero consideratur, cum spectatur prout est in substantia extensa, sive in extensione sola, a qualitatibus sensibilibus per mentem abstracta.

Si igitur locus externus *physice* consideretur, revera mobilis est; & continuo movetur, ut patet in aere nobis circumfuso, & in aqua profluente, quæ pontis pilas alluendo involvit.

Sed si idem locus spectetur *mathematice*, & neglectis omnibus qualitatibus physicis, puta fluiditate, mobilitate, &c. dici potest immobilis, quatenus per imaginationem fixus redditur; non secus ac puncta Orientis, Occidentis, &c. ab Astronomis tanquam immobilia concipiuntur.

Utergo immobilitas loci stabiliatur, necesse non est ad spatium vacuum cum Epicureis confugere: siquidem spatium illud, ut jam diximus, nihil est, & consequenter extensionis particeps esse non potest, nec ad rerum naturalium explicationem adhiberi. Hocque loco acquiescimus Cartesio, qui secunda parte Principiorum articulis 17. & 18. vacuum omnino impossibile esse decernit, cum Gassendus, & Epicurei illud non tantum existere, sed etiam necessarium esse contendunt.

Aristoteles quidem libro 4. Physicorum cap. 8. non statuit vacuum esse omnino impossibile: sed illud tanquam inutile rejicit, quia nec ad motus localis, nec ad refractionis & condensationis explicationem ullatenus requiritur, secus ac sentiunt Epicurei.

Vulgares Scholarum Philosophi vacuum omne tam intra corporum particulas disseminatum, quam intra majora corpora expansum o-

minino respuunt, quod ab eo Natura abhorre-
re videatur, graviaque corpora sursum, & levia
deorsum vacui metu ferantur. Sed ii ad suas
categorias non attendunt, cum rei spiritualis af-
fectum, scilicet horrorem & aversionem, sub-
stantiæ corporeæ tribuunt. Neque enim Natura
magis a vacuo quam a tenebris abhorret;
& quicunque effectus in ridiculum illum vacui
horrorem in Scholis refundi solent, ii ab aeris
pondere & vi elastica profluunt: ut hydrargy-
rum in tubo vitreo suspensum ad altitudinem
viginti septem aut viginti octo unciarum sive
pollicum in experimento Torricelli; & aqua
ad triginta duos pedes aut circiter in Antlia
aspirantibus evecta demonstrant. Nam viginti
octo vel circiter hydrargyri pollices triginta
duos pedes aquæ in tubo paris voluminis con-
tenta sustinere observantur. Ex quo colligitur,
effectum utrobique ex eadem causa, nempe ex
liquidorum corporum, scilicet aeris, & aquæ,
& hydrargyri æquilibrium duci oportere.

C A P U T VI.

*De secundariis, & compositis corporum affec-
tionibus seu qualitatibus.*

EX primariis corporis affectionibus, magni-
tudine scilicet, figura, motu, quiete, ac situ,
aliæ ducuntur, ac veluti componuntur corporis
affectiones, quibus præsertim qualitatum nomen
attribui solet: cuiusmodi sunt lumen, colores,
soni, odores, sapores, & qualitates tactiles, puta
calor, frigus, humiditas, & siccitas, quæ ta-
ctum afficiunt, ut alias omittam innumeras quæ
occultiores nominantur: quales sunt vis electri-
ca, vires medicamentorum, &c.

Qualitas generatim definitur ab Aristotele,
libro Categoriarum, capite de qualitate, id
quo denominamur quales. A Sancto Thoma pri-
ma secundæ quæst. 49. art. 2. dicitur modus ac
determinatio substantiæ.

Ex

Ex qualitatibus aliæ dicuntur *actusæ*, quæ
nempe in obvia corpora agere intelliguntur, ut
lux, odor, &c. Aliæ dicuntur *modales*, quæ
nempe inertes sunt, nihilque extra suum sub-
jectum operantur, ut durities, asperitas, &c.

His omnibus convenit *intensio & remissio*.

Intensio qualitatium est *fortior ac veluti pro-
fundior earum impressio in subiecto*: ut cum fer-
rum aucto vehementius igne magis magisque in-
calescit. Unde *intensio* qualitatibus, quæ valen-
torem reddit qualitatem in eodem subiecto,
differt ab ejus *extensione*, per quam magis dila-
tatur, ac in plures partes dispergitur.

Remissio qualitatium est *earum veluti debilita-
tio seu relaxatio in eodem subiecto*, ut cum ferrum
candens paulatim refrigerat.

Inter qualitates occurrit primo loco *lumen*;
quod definitur ab Aristot. l. 2. de anima c. 7. *ac-
tus pellucidus, quatenus pellucidum est*. Actus iste
nihil aliud esse videtur quam impulsio ætheræ
substantiæ, ut explicat Cartesius 3. parte Prin-
cipiorum, nu. 55. In lumine observantur *refle-
xio*, & *refractio*, de quibus jam dictum est.

Color dici potest *qualitas visum afficiens*, in
majore vel minore luminis ad oculos vibrati copia
consistens. Nam color albus, v. gr. in forti lu-
minis vibratione; niger vero in nulla aut exi-
gua radiorum percussione positus videtur.

Sonus est *qualitas sensibilis auditum movens*,
in tremulo & reciproco aeris motu constituta.
In qua advertere licet *repercussionem*, quæ dicitur
Echo; *incrementum*, quod exhibetur in tu-
ba vocali; & *consonantiam*, quæ in concentibus
percipitur.

Odor est *qualitas sensibilis in profluvio sub-
stantiali consistens*, quæ odoratum vel grate, vel
ingrate afficit.

Sapor ite est *qualitas sensibilis in figura & mo-
tu particularum corporis saporis gustatus organum
seu linguam diverso modo afficientis constituta*.

Qualitates tactiles dicuntur ex quæ tactum mo-
vent, ut sunt calor & frigus; humiditas & siccitas.

D 3

tas i

tar; gravitas & levisitas; durities & mollities; viscositas & ariditas; asperitas & laxitas; crassitudo & tenuitas; raritas & densitas; firmitas & liquiditas, &c.

Calor est qualitas sensibilis, quæ in celeri ac perturbato partium insensibilium motu consistit. Voco motum perturbatum eum, qui quoquoersum seu in omnem loci partem dirigitur.

Frigus est qualitas sensibilis in partium quiete, seu minori motu respectu nostri constituta.

Docet Aristoteles libro 2. de generatione & corruptione cap. 2. calorem esse qualitatem quæ congregat homogenea, & segregat heterogenea: frigus vero esse qualitatem quæ congregat homogenea simul & heterogenea. Sed utraque definitio a vero penitus est aliena. Nam calor non minus congregat heterogenea quam homogenea: frigus vero nec ea congregat nec segregat, sed prout occurrunt, constringit.

Humiditas ab eodem Aristotele ibidem definitur qualitas, quæ corpus proprio termino ægre continetur, & facile alieno.

Siccitas vero qualitas, quæ corpus proprio termino facile continetur, ægre alieno.

Verum hæc duæ definitiones nihilo accuratiores sunt prioribus. Nam conveniunt liquiditati & firmitati, non vero humiditati & siccitati.

Liquidum enim seu fluidum corpus dicitur, quod constat ex partibus exiguis in perpetuo & perturbato motu contentis; quodque proinde permeabile est; seu quod facile dividi & permeari potest: cujusmodi sunt aer & flamma, quæ inter sicca corpora referuntur; aqua, vinum, oleum, &c. quæ in humidorum numero ponuntur.

Igitur omne humidum est liquidum, non vicissim. Nam id tantum dicitur humidum quod corpora obvia madefacit iis adhærendo, ut aqua non vero quod ea exsiccatur, ut flamma & aer.

Firmum seu durum est illud cujus partes aliis aliis fortius adhærescunt, & divisioni resistunt: cujus generis sunt saxa, lignum, &c.

Hæc

Hæc partium durarum adhæsiō a materia subtili exterius comprimente potissimum repetitur.

Hæc quatuor qualitates, scilicet calor, frigus, humiditas, & siccitas, a Peripateticis & Galenicis dicuntur primæ: sed perperam, cum ex aliis prioribus oriantur, nempe ex figura, situ, motu, &c.

Gravitas est nîsus corporis gravis in Terra centrum. Ille nîsus a materia subtili deorsum premente proficiscitur.

Levitas dicitur nîsus corporis in partes superiores. Nullum tamen est corpus leve absolute; sed illud leve dicitur quod comparate ad aliud est minus grave.

Viscositas est qualitas consistens in partibus ramosis & inter se implexis, ut patet in visco, & oleosis omnibus corporibus.

Ariditas non differt a siccitate.

Asperitas scabro & interrupto corpori:

Levitas polito convenit.

Crassitudo & tenuitas non egent definitione, ut intelligantur.

Raritas est qualitas consistens in partium dilatione, quæ fit per materię subtilis ingressum.

Densitas vero consistit in partium compressione, quæ materia subtilis abigitur.

Præter eas qualitates, quas vulgo manifestas nominant, quamvis non sint manifestiores cæteris, recensentur aliæ quæ vulgo occultæ nominantur: cujusmodi sunt medicamentorum vires, vis magnetica, vis electrica, &c. quarum origo & natura obscurior esse dicitur. Hæc autem ad duo capita solent in Scholis revocari, scilicet ad sympathiam, & antipathiam: unde oritur antiperistasis.

Per sympathiam quædam corpora dicuntur amica: per antipathiam vero inimica: quo sensu dictum putant a Virgilio lib. 1. Georg.

Hic segetes; illic veniunt felicius irvæ:

Arborci factus alibi, atque injussa virescunt Gramina.

Antiperistasis idem fere est ac circumobfessio, & definiri solet *resistentia unius corporis adversus corpus contrarium, a quo circumquaque obsidetur, invalescentis*. Sic ajunt vulgo exhalationes calidas ab aere frigido mediæ regionis circumquaque obfessas ignem concipere, fulgurque & coruscationes in eo conflictu producere: quod ridiculum est.

Sympathia autem, Antipathia, & Antiperistasis per figuram, motum, aliasque affectiones mechanicas partium corporis sunt explicandæ.

PARS SECUNDA

PHYSICÆ.

De corporibus vitæ expartibus.

Inter corpora physica quædam vivere dicuntur, alia sunt vitæ penitus expertia: illa ad partem tertiam; hæc ad secundam pertinent. De iis igitur dicendum tribus capitibus.

Primum erit de Cælis.

Secundum, de Meteoris.

Tertium, de fossilibus, seu mineralibus.

C A P U T I.

De Cælis.

Cœli principatum tenent inter hujus Mundi asæctabilis partes: ideoque primo loco ponuntur in Mundi definitione, quam Aristoteles attulit lib. de Mundo c. 2. his verbis.

Mundus est *compages e Cælo & Terra coagmentata, iisque Naturis quæ intra ea continentur*: id est, ex iis corporibus naturalibus quæ Cælum inter & Terram intercipiuntur, quæque sunt, ut ipsi quidem videtur, Ignis, Aer, & Aqua, cæteraque, quæ ex illis naturis seu corporibus naturalibus inter se commixtis oriuntur.

Nam quinque sunt apud Aristotelem libro 1. de Cælo, capite 2. corpora simplicia, Cælum nempe, quod ipse incorruptibile putat; & quatuor elementa, Ignis, Aer, Aqua, & Terra, quæ corruptibilia decernit, & ex quibus mixta coalescere statuit. Cœlum ergo apud Aristotelem est corpus simplex incorruptibile, & quinquæ quædam essentia seu substantia a quatuor elementis secundum naturam distincta. Nam in tota præterito tempore, inquit lib. 1. de Cælo c. 3. per traditam successionem memoriam posteris non mutatum ullo pacto fuisse videtur, aut in toto ultimo Cælo, aut in partium suarum ulla.

Verum in eo deceptus fuit Aristoteles, ut iis constat maculis, quæ nonnunquam in Solis disco telescopii ope apparent.

Ex corporibus cœlestibus alia lucem ex se emittunt, ut Sol & stellæ fixæ, quæ sunt veluti totidem Soles: alia in se transmittunt, ut Cælum ipsum quod fluidum est, non solidum, quemadmodum putavit Aristoteles. Alia denique remittunt, ut Planetæ omnes qui sunt a Sole lumen mutuuntur. Horum ex numero Cometas esse crediderunt Veteres aliqui: idque Recentiorum observationibus indubitatum nunc videtur.

Quod ad numerum & ordinem Cælorum spectat, tria sunt vulgata Mundi systemata; *Ptolemaicum, Copernicanum, & Tychonicum.*

Systēmati nomine nihil aliud intelligitur hoc loco, quam præcipuarum Mundi partium dispositio & ordo.

Inter eos qui stant a Ptolemæo, nulli sunt qui plures admittant, quam undecim orbes celestes mobiles; quibus addunt Cælum *Empyreum*, quod est immobile. Ita sentit Clavius in primum caput Sphæræ Joannis de Sacro-Bosco.

Tychonici vulgo tres Cælos duntaxat distinguunt: *Empyreum*, quod est Beatorum sedes; *Firmamentum*, in quo sunt stellæ fixæ, ac denique *Planeticum*, in quo planetæ periodos suas absolunt. Quæ omnia si Cartesii vorticibus applicentur, Copernicanæ seu Cartesianæ hypothese melius quam Tychonicæ conveniunt.

Stellæ fixæ, quæ ita vocantur, quod firmamento velut affixæ eandem inter se semper distantiam servant, in varias distribuuntur classes, quæ vocantur *Sidera* aut *Constellationes*, aut *Asterismi*: in quibus maxime spectanda sunt duodecim sidera seu signa Zodiaci ab Ausonio sequentibus versibus expressa.

Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libraque, Scorpius, Arcitenens, Capri, Amphora, Pisces.

In Zodiaco moventur Planetæ, seu stellæ, ut vocant, erraticæ, sic dictæ quod non semper æquali intervallo inter se distent; nec prope eadem stellæ fixas semper versentur, sed ipsi Zodiacum definitis temporum spatiis lustrent.

Septem numerantur Planetæ; nimirum *Saturnus, Jovis, Mars, Sol, Venus, Mercurius, Luna.*

Ex iis Sol videtur eximendus, quippe qui lucet per sese, non vero lumen aliunde accipit. Sed ejus loco recensendi sunt alii minores Planetæ, qui telescopi duntaxat subsidio in conspectum nostrum veniunt. Horum quinque circa Saturnum,

num, & quatuor circa Jovem torquentur, qui Saturni & Jovis satellites appellantur. Terra quoque in systemate Copernicano dici debet Planeta.

CAPUT II.

De Meteoris.

A Corporibus cælestibus ad elementarem Regionem descendit Aristoteles, quam ex quatuor naturis seu corporibus naturalibus, scilicet Igne, Aere, Aqua, & Terra, compositam putat: Adeo ut quemadmodum Globus noster Terraqueus, nempe ex Aqua & Terra constans, ambitur Aeris sphaera: sic sphaera Aeris alia sphaera seu orbe ipsius Ignis contineatur. Sed verisimile est, Aristotelem per hujusmodi sphaeram ignis nihil aliud intellexisse quam puriorem *Aetherem*, quem in superficie concava cæli Lunaris seu in concavo *Lunæ*, ut loquuntur, inclusum censuit. Utrumque illud sit, cum de his elementis a nobis dictum sit prima parte hujus Compendii Physici, consequens est ut ad mixta quæ vocantur corpora veniamus.

Mixti nomine intelligitur in Scholis corpus naturale, quod ex certa elementorum inter se permutatione prodit.

Mixtio vero definitur ab Aristotele lib. 1. de generatione & corruptione cap. 10. *miscibilium alteratorum unio.*

Per *miscibilia* intelligit elementa, quæ misceri simul possunt, dummodo sint *avivata*, seu variata; nam *integra* simul non remanent in mixto; nec omnino corrumpuntur, sed tantum variatur.

Ex mixtis autem corporibus aliud dicitur *perfectum*, aliud *imperfectum*.

Mixtum perfectum appellant Scholæ id, quod habet formam substantialem ab elementorum formis diversam, cujusmodi sunt *fossilia, plantæ, & omnia corpora viventia*. Sed melius dixeris mixtum perfectum esse id, in quo elementa adeo variata sunt, & inter se connexa, ut speciem suam

suam in eo non amplius retineant, nec a se mutuo nisi egre admodum possint divelli.

Mixtum imperfectum vulgo dicitur id cuius forma substantialis ab elementorum formis diversa non est: ut sunt nix, grando, & alia Meteora. Rectius tamen mixtum imperfectum definimus, id, in quo elementa male inter se colligata facile a se mutuo possunt separari.

Inter huiusmodi mixta imperfecta recenseri possunt terra exterior quam incolimus, aer crassior quem spirando ducimus; aqua quoque & ignis quibus utimur.

Sed præcipue per mixta imperfecta intelligi solent in Scholis Meteora.

Meteororum autem græce idem est ac corpus in sublimi conspectum. Hinc Meteora vocantur *sublimia*: quod eorum pleraque in sublimi aeris regione videantur. Item *impressiones Emphaticæ* nonnunquam appellantur, quia sunt veluti quædam imagines in aere impressæ, cuiusmodi est Iris, parelion, paraselene, &c.

Definiuntur vulgo meteora, *mixta imperfecta ex fumo & vapore coalita, & in suprema Aeris regione in plurimum formata.*

Dico, ut plurimum: nam non omnia mixta imperfecta, seu potius phænomena in Aere, sed multa in Terra & Mari formantur.

Quæ in Terra apparent, sunt calor subterraneus, Terræ tremor, fontium origo, thermæ, aquæ minerales, &c.

Quæ ad Mare pertinent sunt Maris salitudo, æstus reciprocus: ut ventos onitiam, qui & ad Terram, & ad Aquam referuntur.

Quæ in Aere cernuntur, sunt nubes, aura serotina, ros, nix, grando, fulmen, tonitru, Iris, halo, parelion, &c.

Communis horum materia dicitur esse *fumus & vapor.*

Fumus ex Aristotele lib. 1. Meteorologicorum cap. 3. est *tenuis quidam, & siccus halitus ex arenis locis calore solis expressus.*

Vapor ex eodem est *halitus tenuis & humidus*

durex aquosis locis vi solis erectus. Non omnia porro Meteora ex fumis & vaporibus sunt composita; sed multa in iis duntaxat imprimuntur, & in solo luminis motu consistunt.

CAPUT III.

De Fossilibus.

MIxta perfecta vel sunt animata seu viventia, vel inanimata seu vitæ expertia, scilicet *fossilia.*

Fossilium nomine intelliguntur ea omnia, quæ ex terræ visceribus effoduntur. Dicuntur etiam *mineralia*, & in quatuor genera distribuuntur, scilicet in *sales, sulphura, lapides, & liquabilia.*

Salium genere continentur *sal communis, nitrum, alumen, vitriculum.*

Succi oleosi seu sulphura in varia distribuuntur genera, cuiusmodi sunt *bitumen, petrolemum, maliba, naphia, gagates, succinum, &c.*

Ex oleosis salinisque succis varix exurgunt concreciones, ut *arena, argilla, bolus, silex, creta, saxum, &c.*

Lapidem definiunt corpus mixtum durum, ex terra, sale, & sulphure inter se compactis concretum, quod neque est ductile, neque liquabile.

Hic autem vel est communis, qui passim occurrit, ut *cementum, creta, silex*: vel est pretiosus, qui ob certas dotes maiore est in pretio, cuiusmodi sunt *adamas, carbunculus, topasius, smaragdus, sapphirus, turcoides, &c.*

Inter communem & pretiosum lapidem medius constituitur, qui neque ad gemmarum pretium accedit, nec in lapidum communium vilitatem degenerat; ut *marmor, porphyrius, iaspis, &c.*

Metalla sunt mineralia dura, liquabilia, & ductilia. Nam ignis vi liquefcunt, & malleo in incude contusa in longum & latum producuntur.

Horum sex asseruntur species; *aurum, argentum, cuprum, stannum, plumbum, & ferrum*; quibus etiam addunt *hydrargyrum* seu argentum vivum.

Quamquam Chymici plurimi contendunt *hydrargyrum* metallicam potius materiam, quam metallum appellari oportere.

Inter lapides & metalla constituuntur corpora quæ *metallica* nominantur, ut *stibium, arsenicum, magnes, &c.*

PARS TERTIA PHYSICÆ.

De corporibus viventibus.

Corpora viventia spectari possunt vel in plantis, vel in brutis animalibus, vel denique in hominibus. Quamobrem triplici capite nobis dicendum est.

Primo quidem de plantis.

Secundo, de brutis animalibus.

Tertio, de corpore humano.

CAPUT I.

De Plantis.

Plantæ sunt corpora viventia quæ nutriuntur, crescunt, & generant, non progrediuntur, nec sentiunt. Unde anima & vita vegetante duntaxat gaudere dicuntur.

Nomen porro *animæ* seu *vitiæ* ambiguum est, atque ad res spirituales, & corporeas æque pertinet. Unde prius dividi deberet, quam definiri.

Anima tamen generatim definitur ab Aristotele lib. 2. de anima cap. 1. *Actus primus corporis*

ris physici organici potestate vitam habentis: Id est perfectio prima, seu complementum primum, scilicet *mens* in homine, & *actus* quoddam ac vitale principium in reliquis corporibus viventibus; quæ corpora viventia vario sunt organorum apparatu instructa, vitalesque functiones possunt exercere.

At quid est vitalis functio? certe generatim definiri non potest.

Vita enim rerum spiritualium in cogitatione consistit, omnesque earum functiones vitales sunt cogitationes.

Corporum autem vita in motu quodam intrinseco sita est, quo corpora illa variorum operum organorum nutriuntur, crescunt, & generant.

Hinc est quod anima vegetans ab eodem Aristotele definitur lib. 2. de anima cap. 4. *causa cur res augeantur & alantur, aliasque sibi similes generent*. Unde triplex vulgo dicitur esse facultas animæ vegetantis, scilicet *nutrix, auctrix, & genitrix*.

Potentia seu facultas nutritiva definitur in Scholis *facultas animæ vegetantis, per quam corpus vivens convertit alimentum in suam substantiam ad sui conservationem*.

Hæc facultas nihil aliud esse videtur in plantis, quam certa fibrillarum ad succum alimentitium excipiendum dispositio. In animalibus vero nihil aliud est, quam stomachi motus una cum liquoribus dissolventibus, quibus alimenta digeruntur.

Propria hujus potentia functio dicitur *nutritio*, quæ definitur *conversio alimenti in substantiam aliti*.

Potentia auctrix definiri solet *facultas animæ vegetantis, qua vivens suscepto intus alimento, & in substantiam suam converso, ad debitam staturam se promovel*. Quæ facultas nihil esse videtur sive in plantis sive in animalibus, præter partes organicas, quatenus succum nutritium retinent, eoque distenduntur, & amplificuntur.

Propria hujus functio dicitur accretio, seu augmentatio vitalis. Differt autem augmentatio vitalis a non vitali. Siquidem augmentatio vitalis fit per *intus susceptionem* alimenti; ut patet in plantis & animalibus, quæ suscepto intus alimento, eoque in singulas corporis partes, per quosdam interiores meatus, secundum justam proportionem diffuso, incrementum habent. Augmentatio vero non vitalis fit per *juxta positionem*, seu per positionem partium unius corporis juxta partes exteriores alterius corporis: qua ratione lapides in fodinis crescere vulgo dicuntur.

Potentia genitrix definitur in Scholis *facultas animæ vegetantis*, per quam corpus *virens* producit sibi simile ad conservationem speciei. Sic plantæ semina emittunt, quibus alias sibi similes plantas generant. Nam in hujusmodi feminibus non tantum conformata est planta, omnibusque partibus organicis instructa; sed etiam in illis partibus organicis continetur spirituosus mobilisque substantia, quæ anima *vegetans* dicitur, quæque vitam plantæ tribuit.

Partes illæ organicæ plantarum sunt radix, truncus, rami, folia, &c.

In trunco, radice, & ramis occurrunt medulla, cortex, & corpus *lignosum*.

In corpore lignoso reperiuntur *fibræ*, quibus succus ad plantæ verticem ascendere creditur; & *utriculi*, quibus descendere conjicitur. Occurrunt insuper *vasa spiralia*, quibus plantæ respirant, seu aerem ducunt, quandiu vitæ sunt participes. Sed variis morborum generibus labefcuntur hæ partes, & plantæ tandem occumbunt.

C A P U T II.

De brutis animantibus.

BRUTÆ animantes non solum nutriuntur, crescunt, & generant, ut plantæ: verum etiam progrediuntur, & sentiunt, earumque anima vulgo *sentiens* nominatur.

Definitur autem anima sentiens in Scholis *principium, quo vivunt, & sentiunt animalia ratione destituta*. Diverſa enim est sentiendi ratio in brutis animantibus, & in hominibus.

Sensus porro est *facultas sentiendi*; quam sequuntur *appetitus, & vis motrix*. Unde tres vulgo statuuntur facultates animæ sentientis, nimirum sensus, appetitus, & vis motrix.

Duplicis generis distinguitur sensus: nimirum *internus, & externus*.

Sensus internus vocatur, *cujus organum est in cerebro*: & quadruplex in Scholis solet recenseri, nempe *sensus communis, Phantasia seu vis imaginatrix, æstimatoria, & memoria sensitiva*.

Sensus communis dicitur, *qui omnium sensuum exteriorum sensationes percipit*; eorumque objecta discernit. Qui sensus ab anima ipsa distinctus non videtur.

Phantasia seu vis imaginatrix definitur *sensus internus, quo res sensibiles sub imaginibus corporeis representantur*: & hæ imagines positæ videntur in vestigiis cerebro impressis, & in motu spiritu animalium, qui nihil aliud sunt quam purior sanguinis portio a partibus crassioribus separata, & in cerebro defæcata.

Æstimatoria dicitur *vis quædam naturalis sensus instans quo bellæ res aliquas percipiunt, quæ sub sensus non cadunt, eaque discernunt, quibus cum sympathiam vel antipathiam habent aliquam*: ut cum ovis dicitur inimicitiam & antipathiam lupi deprehendere, atque ab eo fugere.

Memoria sensitiva dicitur *sensus in quo rerum sensibilium species asservantur, ut earum fiat recordatio*. Hic quoque sensus in impressis cerebro vestigiis, ac spiritu motu collocatus videtur.

Sensus externus est ille, *cujus organum est exterius*; sive qui in exterioribus animalis partibus est constitutus: & quintuplex est; nempe *visus, auditus, olfactus, gustus, & tactus*.

Visus est sensus circa lumen, & colores occupatus, *cujus organum est oculus*.

Auditus circa sonum versatur, illiusque organum est auris.

Olfactus circa odores; Gustus circa saporibus occupatur: ille in naribus; hic in lingua est constitutus.

Tactus denique circa tactiles qualitates versatur, nimirum circa calorem, frigus, humiditatem, siccitatem, &c.

Quatuor in sensu a vulgo Scholasticorum distinguuntur: scilicet *sensatio*, *sensorium*, *sensibile*, & *species intentionalis*.

Sensio sive *sensatio* est *affectio sensus ab objecto sensibili excitata*.

Sensorium est *organum seu instrumentum sensus*: cuiusmodi sunt oculus, auris, &c.

Sensibile est *objectum sensus*, quod vel est *proprium*, si unico sensu externo percipiatur, ut colores visu, soni auditu, &c. vel est *communis*, si pluribus sensibus externis percipi possit, ut magnitudo, figura, motus, &c.

Species intentionalis dicitur *imago objecti* *reparata*, seu qualitas quæ objectum potentia sensitiva repræsentat, vicemque illius quodammodo gerit.

Appetitus sentiens definitur *facultas animæ sentientis, quæ repræsentatum a phantasia bonum sensibile persequitur, malum vero refugit*. Hic rursus dicitur in Scholis vel *concupiscens*, vel *irascens*, &c. ut videbimus capite sequenti.

Vis motrix definitur *vulgo potentia, quæ animal seipsum a loco in locum transfert*: quæ potentia consistit in spiritibus animalibus, quatenus ii per nervos in partes organicas fluunt, easque movent.

Jam vero major occurrit difficultas circa naturam animæ sentientis, circa quam Philosophi in tres classes dividuntur.

Prima classis eos continet Philosophos, qui belluis rationem tribuunt: iique vel in Pythagoræ, vel in Epicuri sententiam descendunt.

Epicurei rationem belluis non secus ac hominibus inesse volunt: eamque in atomorum motu

tu collocant: quo nihil absurdius fingi potest.

Pythagoræi quoque *Metempsychosin* propugnantes, sive transitum animarum ex hominibus in belluas & vicissim, belluarum animam compotem esse rationis contendunt. Hanc autem sententiam tamquam hæreticam pestem rejicit S. Augustinus lib. de gestis Pelagii n. 18. alias cap. 6.

Secunda classis eorum est Philosophorum, qui sensum quidem belluis cum Aristotele, & Peripateticis concedunt, sed iis rationem denegant. Quæ classis in duas adhuc hæreses est divisa.

Etenim Scholasticorum vulgus docet, animam sentientem in belluis esse substantiam materialem, quæ tamen non sit materia: quod certe contradictionem involvit.

Gassendus vero & recentiores Epicurei vim illam sentiendi belluarum in sanguine, & spiritibus animalibus, hoc est, in purissima sanguinis portione constituunt. Unde belluarum sensus a nostro in hoc discrepat, quod noster consistat in motu spirituum animalium conjuncto cum cogitatione; sed sensus belluarum solam spirituum motionem includat. Hic tamen lateret ambiguitas apud Gassendum, quam sustulerunt Cartesiani. Unde

Tertia demum classis est Cartesianorum, qui non tantum rationem omnem, sed etiam sensum pro quadam cogitationis specie sumptum a belluis remouent. Quanquam si sensus nomine impressio quædam in organis tum exterioribus tum interioribus facta, & spirituum animalium motu contenta intelligatur, belluas sentiendi vi pollere fateantur.

Quemadmodum autem Plantæ omnes ex semine, ita belluæ ex ovibus sæcundatis, id est, vel spiritu masculo imprægnatis, vel animalculo instructis, ducunt originem. Nec alia ratione animalia vivipara secernuntur ab oviparis, quam quod vivipara intus, ovipara foris ova foveant.

Dividuntur animalia in terrestria, aquatilia, & volatilia: quorum omnium vita certis temporum spatiis, sive longioribus, sive brevioribus definita, variis morborum generibus tentata, morte tandem terminatur.

CAPUT III.

De corpore humano.

Homo ex mente, & corpore constans, intelligendi vim habet cum Angelis communem; corpus vero organicum cum belluis.

In corpore organico spectantur partes *similares*, & *dissimilares*. Similares vocant quarum substantia ubique apparet *homogenea*, seu ejusdem rationis, suntque decem: Nempe

Os, cartilago, membranaque, fibra, cuiusque, Atque ligamentum, caro, nervi, arteria, vena.

Dissimilares sunt, quæ ex variis partibus similariibus sunt contextæ, ut sunt præsertim *caput, truncus, & artus*. In capite continentur *cerebrum & cerebellum*. In trunco *pectus, & venter inferior*, seu *alvus* includuntur. Artuum nomine *brachia, & crura* intelliguntur.

In cerebro expurgatur sanguis, & in spiritibus animales convertitur.

Spiritus animales in nervos influunt; tum musculos subeunt, & corpori motum ac sensum largiuntur.

Motus autem vel voluntarius est, seu spontaneus, qui in corpore humano excitatur ad imperium voluntatis, qualis est motus brachii, capitis, &c. vel est naturalis, & necessarius, qualis est motus cordis, artierarum, &c.

Cum autem ad easdem corporis partes sæpius determinatus fuit spirituum motus, & ii sibi vias liberiores aperuerunt, nascitur habitus corporeus, seu operandi facilitas, ut patet in iis qui organa musica sæpius pulsaverunt, &c.

Quod si motus ille spirituum sit insolitus, & quandam in corpore mutationem inducat, oritur *affectus animi*, seu *passio*.

Passio

Passio quippe seu affectus animi definitur in Scholis *motus appetitus sentientis ortus ex imaginatione boni, vel mali sensibilis cum aliqua insolita corporis mutatione*. Quæ definitio ut intelligatur, meminisse oportet duas esse hominis partes; alteram *superiorem*, alteram *inferiorem*.

Pars superior spiritalis est, nempe mens ipsa, cujus duæ sunt facultates ab ea minime distinctæ; scilicet *Intellectus*, & *Voluntas*, quæ voluntas appetitus rationalis nominatur.

Pars inferior est corporea, sive est ipsum corpus organicum, in quo duo pariter statui solent facultates, scilicet *phantasia*, quæ in imaginibus aut vestigiis cerebro impressis, & appetitus *sentiens*, qui in spirituum motibus consistit.

At phantasia & appetitus sentiens dici etiam possunt spirituales, si fumantur pro mente seu anima rationali, quatenus occasione motuum corporeorum cognoscit, & objectis corporeis afficitur, in eaque prorumpit.

Appetitus sentiens definiri solet facultas animæ quæ fertur in bonum sensibile, & malum refugit a phantasia perceptum: & duplex adhuc distingui solet a Scholasticis ex doctrina Platoniorum, scilicet *concupiscens*, & *irascens*; sive, ut ipsi loquuntur, *concupiscibilis*, & *irascibilis*.

Appetitus concupiscens bonum sensibile prosequi, & malum refugere dicitur, quatenus neutrum exhibetur ut arduum seu difficile.

Appetitus irascens prosequi dicitur bonum, & refugere malum sub ratione ardui seu difficilis spectatum.

Motus igitur appetitus sentientis tam concupiscens quam irascens, vocantur passionem seu affectum animi, & undecim post S. Thomam recensentur in Scholis, nempe sex in appetitu concupiscente, & quinque in irascente.

Affectus appetitus sentientis sunt amor & odium; desiderium & fuga; gaudium & tristitia, Affectus

Affectus appetitus irascentis sunt *spes* & *desperatio*, *audacia* & *timor*, ac demum *ira*.

Cum autem affectuum numerus non magis petendus sit ex eo quod *mens*, seu appetitus sentiens vim habeat concupiscendi & irascendi, quam ex eo quod habeat vim admirandi, amandi, sperandi, &c. ideo alia ratione potest affectuum numerus iniri.

Cartesius Tractatu de passionibus, 1. parte, art. 27. definit affectus animi, *motus animæ, qui ad ipsam referuntur, quique a Spirituum commotione procreantur, foventur, & roborantur*.

Inter ceteros autem huiusmodi affectus, sex ab eo vocantur *primarii*, & *simplices*: nimirum *admiratio*, *amor*, *odium*, *cupido*, *gaudium*, & *tristitia*.

Ex motu quoque spirituum animalium pendet sensus, videlicet *visus*, *auditus*, *olfactus*, *gustus*, & *tactus*, de quibus cap. superiori diximus. Hæc continentur in cerebro.

Jam vero in pectore continentur *cor*, & *pulmones*, quibus *respiratio*, & ipsi adjunctus *sanguinis circuitus* perficiuntur.

Respirationem vocamus alternam thoracis expansionem & contractionem, qua aer per tracheam seu asperam arteriam in pulmones inducitur, ab iisque egeritur.

Respirationis organa sunt muscoli thoracis motores, diaphragma, pulmones, & trachea seu aspera arteria.

Circulatio sanguinis est sanguinis motus a corde per arterias ad extremas corporis partes, & ejusdem a partibus extremis per venas ad cor reditus.

Circulationis sanguinis causæ sunt *respiratio*, de qua modo diximus; & motus *systoles*, ac *diastoles*, sive contractionis & dilatationis cordis. Hæc de pectore.

Tandem in ventre inferiori occurrunt *reniculus*, *jecur*, *lien*, *intestina*, &c.

In ventriculo coquantur ac digeruntur cibi, postquam ore excepti, dentibus contriti, salivâ

va conspersi, & in stomachum seu ventriculum per canalem oblongum, qui *œsophagus* vocatur, sunt immisi. Digestionem præsertim promovent succi dissolventes in ventriculo sive stomacho residui.

Cum ii succi stomachum vellicant, excitatur *fames*. Quod si ventriculi tunica aut *œsophagus* sit aridior, nascitur *sitis*. Id saltem magis aridet, quam quod ait Aristoteles lib. 2. de anima cap. 3. famem esse *appetentiam calidi & sicci*, sitim vero *appetentiam frigidi & humidî*.

Postquam autem digesta sunt alimenta, mutantur in *chylum*, hoc est, in succum lacteum, qui per *pylorum* abigitur in intestina, in quibus purior illius pars a crassiore secreta per venas lacteas & canalem thoracicum in venam subclaviam sinistram fertur, tum in venam cavam, ac tandem in cor & pulmones, ubi cum sanguine mixtus, multiplicique circuitu subactus, sanguinis naturam induit.

Reliqua pars chyli crassior per intestina delabitur, ac foras tandem emittitur. Unde illud apud Medicos vulgatissimum, tria esse ad tuendam sanitatem maxime requisita, scilicet, *bene ingerere, bene digerere, bene egerere*.

COMPENDIUM ETHICÆ.

Ethica, sive Moralis disciplina, a moribus quos dirigit, appellationem sumpsit.

Mores autem sunt propensiones quædam aut in bonum aut in malum morale, quæ vel nobiscum sunt natæ, vel usu ac repetitis actibus sunt comparatæ: quæque proinde actibus humanis sive bonis sive malis præbent originem.

Actus humanus est ille, qui fit ab homine humano modo agente, id est, agente ex consilio, & deliberatione.

Actus

Actus hominis est ille, qui fit sine consilio & attentione, sive qui fit ab homine, non tamen humano modo agente.

Circa actiones humanas tantum versatur Ethica, sive circa eas actiones quæ sunt ab homine, quatenus homo est, sive quatenus agit ex consilio & deliberatione.

Moralis igitur definiri potest scientia practica aut prudentia, quæ versatur circa actus humanos, quatenus ad honestatis regulas æterna felicitatis in initium conformandos.

Dicitur scientia practica, quia non conquiescit in sola cognitione, sed ad praxim tendit.

Versatur autem circa actiones humanas, tantum circa objectum suum materiale, sed circa eas versatur, quatenus ad regulas honestatis conformandæ sunt, quibus verbis objectum formale Ethicæ declaratur.

Ut autem finem suum assequatur Ethica, in quatuor partes commode dividi potest.

Prima est de summo hominis bono, sive de actuum humanorum fine.

Secunda est de actibus humanis, eorumque regulis.

Tertia, de virtutibus & vitiis.

Quarta denique, de variis vitæ officiis comparatæ ad finem ultimum.

PARS PRIMA ETHICÆ.

De summo hominis bono, sive de actuum humanorum fine.

Finis in Ethica primum tenet locum. Unde dicitur esse quid primum in intentione, & ultimum in executione, seu in affectione.

Quamobrem de ultimo actuum humanorum fine, sive summo bono statim agimus. Sed prius

prius explicandum quid sit bonum, quid finis generatim, ut intelligamus quid sit summum hominis bonum seu beatitudo. Quocirca tribus capitibus dicemus.

Primo quidem de bono generatim.

Secundo, de fine.

Tertio, de beatitudine.

CAPUT I.

De bono generatim.

Bonum hic spectamus Physicum, sive Metaphysicum, nempe quod in se suo modo perfectum est & aliis conveniens: ut e contrario malum physicum, sive Metaphysicum est imperfectum in se, & aliis vel noxium vel ingratum.

Bonum igitur spectari potest vel absolute & in se, vel relative seu comparate.

Bonum absolute spectatum est id, quod in se suo modo perfectum est.

Bonum relativum est illud quod aliis bonum est; sive, ut definit Aristoteles initio lib. I. Ethicorum, est id quod omnia appetunt: non quod res quælibet bonum quodlibet appetat; sed quod unaquæque res in id, quod sibi conveniens est, feratur.

Bonum autem sive absolutum, sive relativum, vel est bonum per essentiam, sive summum bonum, nempe Deus: vel est bonum per participationem, sive bonum creatum: quod est tantum umbra boni per essentiam.

Multiplex est bonorum creatorum genus. Nam alia sunt bona corporis, ut sanitas, robur, pulchritudo, &c. Alia sunt bona animi, ut scientia & virtus: alia bona fortune, ut divitiæ, honores, &c.

Hæc autem omnia nos alliciunt, vel quia utilia sunt, vel quia iucunda, vel quia honesta. Hinc celebris est divisio boni in honestum, iucundum, & utile.

Utile est id quod expetitur propter aliud: ut Tom. V. E phar.

pharmacum propter sanitatem: & illud bonum vocatur *medium* ad obtinendum finem.

Jucundum est illud quod propter voluptatem expetitur: ut ludi, spectacula, &c.

Honestum dicitur quod est rationi conveniens: ut actus virtutis.

Idem bonum nonnunquam est simul honestum, jucundum, & utile: ut scientia, quæ honesta est & jucunda, ad consequendos honores aliquando, quanquam raro, est utilis.

C A P U T I I.

De Fine.

Finis, sive causa finalis est id quod *astinet* aliquam vel opus finit ac terminat. Sic scientia est finis studii: sic cognitio veritatis, praxis virtutis, vel quælibet honesta operatio aut effectio, est finis Philosophiæ.

Dividitur vulgo finis in Scholis in finem cui, & in finem qui, sive cuius gratia.

Finis cui est persona cui inservit aliquid, aut in cuius commodum aliquid cedit: ut homo est finis cui inservit Philosophia; vel in cuius commodum cedit domus, vestis, &c.

Finis qui sive cuius gratia est ille propter quem aliquid fit: & iterum duplex est, nempe finis operis, & finis operantis.

Finis operis sive operationis est id, ad quod opus quoddam seu aliqua operatio per se refertur: ut scientia est id ad quod studentium labor terminatur.

Finis operantis est id quod operans intendit, ut finis eius qui discit aut docet Philosophiam, esse potest vel amor veritatis, vel vana gloria, vel aliquid aliud.

Denique finis sive operis sive operantis alius est proximus, qui nempe proxime intenditur, alius intermedius, qui medio loco expetitur, alius ultimus, ad quem ceteri referuntur, & vocatur *beatitudo*, de qua nunc est dicendum.

C A

C A P U T III.

De Beatitudine.

Finis ultimus est id quod expetitur propter se, cetera propter ipsum, & vocatur *beatitudo* sive felicitas respectu hominis, ac generatim definitur a Boetio l. 3. de consol. philos. prola 2. *status bonorum omnium congregatione perfectus.* In Scholis duplex distinguitur beatitudo: scilicet *objectiva*, & *formalis*.

Objectiva beatitudo est *objectum beatus*, sive *summum bonum*, quod nempe replere potest in bonis *desiderium nostrum*; estque solus Deus Optimus Maximus.

Beatitudo formalis est *status creata mentis in summo bono suavisissime quiescentis.*

Ut vero mens creata suavissime in Deo quiescat, sive delectetur, necesse primum est ut Deum intuitive seu facie ad faciem videat. Deinde ut miro ac ineffabili gaudio ab ipso perfundatur. Non potest autem deliciis affici seu beari a Deo, quin simul ipsi per amorem adhærescat. Unde beatitudo formalis consistit quidem in gaudio, id est, in affectione passiva mentis creatæ in summo bono jucundissime quiescentis. Sed hanc affectionem antecedit visio intuitiva, seu contemplatio Dei facie ad faciem spectati: subsequitur vero amor, seu firma creatæ mentis adhæsiō cum summo suo bono.

Quamvis autem nulla proprie sit alia beatitudo, quam quæ in Deo posita est, solent tamen beatitudinem spectare & in statu via, & in statu patriæ.

In statu via altera est beatitudo *naturalis* & *philosophica*, quæ nempe naturæ viribus obtineri posse dicitur, quæque sita est in contemplatione veritatis, & in praxi virtutis; altera est *supernaturalis*, quæ naturæ viribus concessa non est, quæque nihil aliud est quam firma mentis adhæsiō summo & incommutabili bono

per actus fidei spei & charitatis, aliarumque virtutum christianarum, ad quos homo per gratiam divinam excitatur.

Beatitudo Patriæ, quæ sola beatitudinis nomen meretur, Deum præsentem ac possessum requirit, & in torrente voluptatum purissimum, quæ in hac vita gustari non possunt, præcise consistit.

PARS SECUNDA ETHICÆ.

De actibus humanis, eorumque regulis.

Hoc loco quærendum nobis est
Primo, quid sit actus humanus, & quod
tuplex.

Secundo, utrum omnis actus humanus sit voluntarius.

Tertio, utrum sit liber.

Quarto, quæ sint regulæ bonitatis & malitiae actuum humanorum.

Quinto, quis sit usus affectuum animi, & utrum Ethicæ legibus subiciantur.

C A P U T I.

Quid sit actus humanus, & quod duplex.

Actus humanus, ut ante jam dictum est, vocatur ille qui fit ab homine humano modo operante, id est, ex consilio & deliberatione; ut secernatur ab actu hominis, qui fit sine ulla mentis attentione.

Ex actibus humanis alii sunt interiores, qui elicitur nominantur, alii sunt exteriores, qui dicuntur imperati.

Actus

Actus interiores voluntatis.

Actus interiores voluntatis ad amorem & odium referuntur: sexque vulgo post Sanctum Thomam in Scholis recensentur, nempe tres circa finem, & tres circa media.

Circa finem versantur ipsum velle, sive, ut loquuntur, volitio; tum intentio, & fructio. Circa media sunt consensus, electio, & usus.

Volitio dicitur simplex amor finis, nulla habita cura mediorum ad finem ducentium. Quocirca velleitas nominatur, sive imperfecta voluntas, quæ imperfecto tempore optativi modi exprimitur: ut cum quis dicit, vellem, non vero dicit, volo.

Intentio dicitur amor efficax finis cum efficaci cogitatione de mediis ad finem ducentibus coniunctus.

Fructio est actus voluntatis bono possessio, tanquam ultimo & summo, adherentis.

Consensus est actus voluntatis unum medium potius quam alterum ex prævia intellectus perceptione approbanis.

Electio est assumptio unius medii præ alio.

Usus est voluntatis actus quo potentiis corporis sibi subditis utitur ad actus exteriores exercendos.

Actus exteriores, & imperati.

Actus imperatos vocamus, qui a voluntate imperantur, & ab organis corporeis exercentur: ut sunt locutio, scriptio, ambulatio, &c.

Etenim ea lege cum corpore conjuncta est humana mens, ut ad nutum ipsius voluntatis quædam partes organice spirituum animalium affluxu moveantur. Sunt tamen aliqui motus qui naturales vocantur, in quibus voluntas non habet imperium: quales sunt motus cordis & arteriarum, &c.

CAPUT II.

An omnis actus humanus sit voluntarius.

Voluntarium dicitur id quod a voluntate proficiscitur; ut spontaneum vocatur quod fit sponte, ac nullo cogente.

Si spontaneum spectetur in homine, idem est ac voluntarium, & definitur ab Aristotele libro 3. Ethicorum cap. 3. id quod fit a principio intrinseco cognoscente singula, in quibus est actio: hoc est: id quod fit a voluntate, quæ est intrinseca agenti ratione prædito, quæque idem quiddam est ac ipsa mens cognoscens singula in quibus continetur actio, nempe *objectum, finem, & circumstantias*.

Voluntarium brevius definiri posset id quod fit cum cognitione intellectus, & propensione voluntatis.

Involuntarium est id quod fit vel vi, vel ignorantia.

Itaque vis seu coactio, quæ alicui contra propriam inclinationem infertur, contraria est voluntario.

Ad vim externam seu coactionem accedit metus gravis, nempe qui in hominem constantissimum cadit, qualis est metus mortis, mutilationis, &c. Huiusmodi enim metus tollit voluntarium.

Ignorantia quoque opponitur voluntario, dummodo sit invincibilis: nam si adhibita naturali diligentia vinci potuerit, non impedit voluntarium.

Itaque dicendum, omnem actum humanum esse voluntarium, nisi cum vi ipsi infertur, aut metus gravis incurritur; aut omnis cognitio insuperabiliter adimitur.

CAPUT III.

An omnis actus humanus sit liber.

Actus vocatur liber, vel cum nullo cogente fit, vel cum ita fit, ut possit omitti. Nam du-

duplex distinguitur libertas, scilicet libertas spontaneitatis, sive libertas a necessitate externa seu coactione; & libertas electionis, sive libertas a necessitate interna seu naturali.

Libertas a coactione est ea, quæ vim omnem externam seu coactionem removel. Quæ libertate voluntas bonum generatim amat; & malum generatim odit.

Liberum igitur a coactione idem prorsus est ac voluntarium, seu libens: quod nempe fit a voluntate citra coactionem.

Coactio est vis externa alicui contra propriam inclinationem illata: ut cum quis traditur in carcerem.

Libertas vero a necessitate intrinseca est ea, quæ non tantum coactionem, sed etiam necessitatem naturæ excludit.

Necessitas autem illa, quæ necessitas naturæ seu necessitas naturalis inclinationis dicitur, est determinatio quadam seu propensio voluntatis ad aliquid necessario prosequendum vel fugiendum, v. g. ad bonum necessario amandum, & malum odio habendum.

Libertas a necessitate intrinseca dicitur etiam liberum arbitrium, & definitur a Sancto Thoma 1. parte quest. 83. art. 4. *vis electiva*, seu facultas eligendi unum præ alio.

Electio autem alia est ad agendum vel non agendum, v. gr. ad loquendum vel non loquendum: alia est ad agendum hoc vel illud, hoc vel illo modo; puta ad loquendum vel scribendum; sive lentius, sive promptius, &c. Unde duplex adhuc distinguitur arbitrii libertas, nimirum contrarietatis seu diversitatis, & contradictionis.

Libertas contrarietatis sive diversitatis est ea, quæ quidpiam possumus agere, vel ipsius contrarium, aut aliquid ab eo diversum, ut amare vel odire; scribere vel ambulare.

Libertas contradictionis est ea, quæ possumus agere vel non agere. Nam agere & non agere sunt contradictoria.

Liberum igitur strictè acceptum in eo discrepat a voluntario, quod omne liberum sit voluntarium, non vicissim. Nam liberum remouet omnem necessitatem tum exteriorem, tum interiorem, seu naturalis propensionis: voluntarium vero excludit tantum necessitatem exteriorem, seu coactionem. Hinc est quod amor boni generatim, vel amor, quo beati Deum amant, voluntarius dicitur, quia non est coactus; non tamen dicitur *liber* a necessitate intrinseca, quia necessarius est; non enim possumus ab amore boni generatim, nec beati possunt ab amore Dei abstinere. Itaque omnes actus humani qui a voluntate proficiuntur cum cognitione objecti, finis, & circumstantiarum, sunt voluntarii seu liberi a coactione: sed ii duntaxat liberi sunt a necessitate intrinseca, qui ita sunt ut possint omitti.

CAPUT IV.

Quæ sint regulæ bonitatis ac malitiæ actuum humanorum.

Bonitas vel malitia actus humani vocatur ipsius moralitas, quæ consistit in relatione quadam actus humani ad suam regulam.

Regulæ autem actus humani sunt *lex æterna*, sive ordo æternus, & *recta ratio*, quæ etiam *lex naturalis* dicitur: a qua descendunt leges positivæ.

Lex igitur generatim est *regula actuum humanorum obligans ad id quod rectum est*, eaque vel est *naturalis* vel *positiva*.

Lex naturalis est ea, quæ nobis naturaliter innoscitur, ac in Deo *lex æterna*, sive ordo æternus & immutabilis dicitur, in nobis vero *recta ratio*.

Lex positiva dicitur, quæ hominibus libera posita est, quaque mutari potest: eaque rursus vel est *divina* vel *humana*.

Lex divina a Deo lata est; eaque vel est *vetus*

vetus sive *Mosaica*, & continetur Veteri Testamento; vel est nova seu *lex gratiæ*, quam Christus tulit in novo Testamento.

Lex humana dicitur quæ ab hominibus lata est; eaque vel est *Ecclesiastica*, vel *civilis*: illa sacris Ecclesiæ Canonibus, hæc Principum Edictis seu constitutionibus comprehenditur.

Scientia quæ de his legibus agit, vocatur *Jurisprudentia*, sive *Juris scientia*, quæ est vera & propriè dicta *Moralis*.

Jus autem est *id quod iustum est*, & a lege præcipitur. Eodem modo dividitur ac lex. Nam aliud est *jus naturale*, aliud *positivum*; quod vel *divinum* est, vel *humanum*, &c.

Itaque si actus humani cum legibus omnibus, quæ sunt eorum regulæ, omni ex parte consentiant, nimirum ratione *objecti*, ratione *finis*, & *circumstantiarum*, boni sunt, secus sunt mali. Nam ut actus dici possit bonus, nihil ipsi deesse debet; quia vel minimus defectus eum reddit vitiosum. Hinc illud *Axioma*: *Bonum est ex integra causa; malum vero ex quocumque defectu*.

Objectum autem actionis est *id circa quod versatur actio*: ut objectum actionis elemosynæ est pauper sublevandus. Nam ista actio circa pauperem versatur. Hoc autem objectum spectari debet non *physice* & *secundum rem*; quo sensu semper bonum est, aut certe *indifferens*: sed spectandum est *moraliter* & comparate ad *morum regulas*, seu leges quibus congruere debet.

Finis actionis est *id cuius gratia fit actio*: ut finis actionis elemosynæ est vel honor divinus, vel *vana gloria*, &c.

Bonitas autem actionis moralis ex finis intentione potissimum repetitur. unde illud tritum:

Quicquid agant homines intentio judicat omnes.

Circumstantiæ actionis sunt ea omnia quæ
E 5 actio-

actionem comitantur, & hoc versiculo omnibus noto exprimuntur.

Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando.

CAPUT V.

*Utrum affectus animi legibus Ethicæ subsiciantur
& quis eorum sit usus?*

Quid sit animi affectus seu passio, declaratum est in Compendio Physico. Nam Physicæ est affectuum naturam, originem, numerum, &c. inquirere. Sed docet Ethica quomodo sit iis utendum comparate ad honestatem moralem, & ultimum hominis finem.

Neque enim affectus animi sunt omnes naturæ suæ mali, ut Stoici contendebant; sed si eos temperet ratio, & disciplina moralis regat, non sunt ab homine prorsus extirpandi: imo multis esse possunt maximo ad bene agendum adjumento.

Rectus autem affectuum usus in eo præsertim consistit, ut ad justam mediocritatem secundum præscriptum rectæ rationis ac morum regulas, intuitu finis ultimi redigantur. Nam v. g. irascendum quando oportet; & ipse Christus contra vendentes & ementes in Templo iratus est. Sed non est irascendum contra rationem: sive irascendum est, non peccandum. Eadem est cæterorum fere affectuum ratio. Nam ii omnes in bonum finem sunt ordinandi. Sicut enim recte ambulare bonum est; errare autem malum: sic moveri affectibus in rectum, bonum est; in prævum, malum: inquit Lactantius libro 6. divinarum institutionum cap. 16.

PARS TERTIA
ETHICÆ.

De virtutibus & vitiis.

Duplicis generis principia actuum humanorum distinguuntur in Scholis, nimirum *congenita & acquisita.*

Congenita sunt ea quæ nobiscum nata sunt: scilicet *intellectus & voluntas*, seu *libertas*, de quibus antea dictum est.

Acquisita sunt ea, quæ reperitis actibus comparantur, nimirum *virtutes*, & *vitiis*, de quibus nunc agendum est duplici capite.

Primum quæret quid sit virtus, quid vitium generatim.

Secundum erit de virtutibus & vitiis sigillatim.

CAPUT I.

Quid sit virtus, quid vitium.

EA lex ab Auctore Naturæ inter mentem & corpus humanum est constituta, ut occasione quarundam mentis cogitationum quidam in corpore subsequantur motus, & vicissim occasione quorundam corporis motuum, quedam in mente cogitationes excitentur. Hinc naturalium mentis habituum origo est petenda.

Habitus enim *spiritalis*, sive mentis, est *facilitas* de rebus ante perceptis cogitandi, aut ea faciendi quæ sæpius sunt facta. Facilitas autem illa ex impressis cerebro vestigiis, & liberiori spirituum animalium motu proficiscitur: quatenus nempe huiusmodi vestigiorum & motuum occasione mens ad easdem cogitationes & actiones determinatur.

Ex habitibus autem alii sunt *boni*, & dicuntur
E 6 vir-